

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Сабабҳои ба ду калисо ҷудо шудани дини масеҳиро баён кунед.
2. Дар давраи Папагари Инокентии III кадом тағйирот ба амал омад?
3. Оё сабабҳои лашкаркашиҳои салибиро медонед?
4. Дар бораи лашкаркашии якуми салибӣ маълумот диҳед.
5. Дар бораи лашкаркашии дуюми салибӣ чӣҳо медонед?
6. Лашкаркашиҳои салибӣ чанд маротиба ба амал омадаанд?
7. Лашкаркашиҳои аввалини аҳли салиб кай оғоз гардид?
8. Оқибатҳои лашкаркашиҳои салибиро баён кунед.

§ 32. ВИЗАНТИЯ

Империяи Шарқии Рим соли 395 ҳамчун давлати мустақил арзи ҳастӣ кард. Дар давраҳои қадим пойтахташ Византия ном дошт, баъд онро империяи Византия ё Византия ном мебарданд. Византиягӣҳо давлати худро империяи Рим ва худро римӣ меномиданд.

ВИЗАНТИЯ ВА АРАБҶО. Дар оғоз империяи Византия аз нимҷазираи Балкан, Осиёи Хурд ва Миср иборат буд.

Дар Византия шаҳрҳои сараҳолӣ Константинопол, Александрия, Антиоҳия, Байтулмуқаддас ва шаҳрҳои нисбатан хурдтар вучуд доштанд. Константинополро "пули тиллоӣ"-и миёни Машриқу Мағриб меномиданд. Аз ҳудуди он ду роҳи муҳимми тиҷоратӣ мегузашт: роҳи хушкӣ аз Аврупо ба Осиё ва роҳи обӣ аз дарёи Мадитарона ба баҳри Сиёҳ. Тоҷирони Византия аз шароити хуби табиӣ оқилона истифода намуда, риштаҳои муҳимми тиҷоратиро, чӣ дар мамолики Шарқ ва чӣ дар мамлакатҳои Ғарб дар ихтиёр доштанд.

Арабҳо қисмати ҷанубӣ империяи Византияро ишғол намуда, бо ҳамин Сурия ва Мисрро аз якдигар ҷудо сохтанд. Баъди ин Византия танҳо Осиёи Хурд ва ҷанубии нимҷазираи Балканро зери итоат нигоҳ ме-дошт. Аксарияти аҳолии боқимондаи давлати Византия славянҳо буданд.

Расми 111.
Сарбози
византиягӣ.

ШҮРИШИ ФОМАИ СЛАВЯНИЙ. Тараққиёти заминдорни калон ва дар баробари он тобеъшавии деҳқонони озод боиси дар байни феодалони калон бо номи "динатҳо" ("зӯрҳо") ва деҳқонони муфлисшуда - пенетҳо ("муфлисон") зиддият ба амал омад.

Соли 821 дар Осиёи Хурд чунбиши халқӣ сар зад. Ин воқеа дар таърих бо номи Шӯриши Фомаи Славяний маълум аст. Дар атрофи Фома асосан мардуми славяний, арманӣ, лазӣ ва қавмҳои дигар гирд омада буданд. Дар ин шӯриш деҳқонон асосан камбағалони шаҳр ва гуломон иштирок кардаанд. Яъне, қувваи асосии шӯришро табақаи захматкаш ташкил мекард. Шӯришчиён шиорҳои диниро дуҷумдараҷа медонистанд. Дар асрҳои миёна чунин падида бе иштироки дин ва рӯҳониён хеле кам рух меод. Фома, ки шахси зираку доно буд, ба тезӣ аз ҳисоби шӯришчиён лашкар созон дода, онро бо яроқҳои гуногун мусаллаҳ намуд.

Лашкари Фома пойтахти Византия - Константинополро қариб як сол муҳосира кард. Император Михаил II (820-829) бо мадади давлатҳои ҳамсоя шӯришро паҳш карда, Фомаро асир гирифта, ба қатл расонд.

Баъди паҳши шӯриш давлат маҷбур шуд, ки зулму истибдоди аҳли меҳнатро камтар сохта, феодалонро ба муттаҳидӣ даъват намояд.

Вале ин тадбир пеши роҳи қиёми халқро гирифта натавонист. Дар нимаи дуҷуми асри IX павликианҳо шӯриш бардоштанд. Ин шӯришро император Василии I Мақдунӣ паҳш кард. Бо вучуди ин муборизаи павликианҳо катъ нагардид.

Расми 112. Киштии византиягӣ.

Соли 982 дар Осиёи Хурд бо сарварии Василий шӯриши дигар ба амал омад, вале дере нагузашта, нерӯҳои император ӯро дастгир намуда, дастҳояшро буридаанд. Василий аз роҳи пешгирифтааш кафо нагашта, барои худ дастҳои мисин-сохт фармуд. Аз ҳамин сабаб ӯ бо лақаби Василии Мисиндаст машҳур шуд. Баъди муборизаи дуру дароз ба Василийи I

Макдунӣ муяссар гардид, ки Мисиндастро дастгир намуда, дар майдони марказии шаҳри Константинопол сӯзонад.

ПАРОКАНДАШАВИИ ИМПЕРИЯИ ВИЗАНТИЯ. Миёнаи асри XI ба давраи муборизаи байни феодалон ва оғози парокандагии сиёсии Византия рост омад. Дар Византия паси ҳам панҷ император ҳукмронӣ кард. Ин вақт империя аз тарафи шимолу шарқ ба ҳуҷуми қабилаҳои печенегҳо ва туркҳои салҷуқӣ гирифтӣ шуд. Султони салҷуқӣ Алпарслон ҳангоми муҳорибаи назди Монсикарт на танҳо лашкари Византияро шикаст дод, балки император Романи IV Диогенро ҳам ба асирӣ гирифт.

Аз тарафи Ғарб нормандҳо бо сардории Роберт Гюискар заминҳои дар Италиябудаи Византияро ишғол намуда, тақвоҳи асосии император – шаҳри Бариро забт карданд. Ин вақт хавфи аз байн рафтани Византия пеш омад. Феодалон оқибати парокандагии Византияро пайҳас намуда, роҳи муттаҳидшавии худро пеш гирифтанд. Ҳамин тавр, дар атрофи сулолаи Комнин муттаҳидшавии аъёну атрофи Византия шурӯъ шуд. Ба асосгузори ин сулола Алексеи I Комнин муяссар гардид, ки муборизаи дохилии байни феодалонро хомӯш созад.

Дар мулкҳои тобеи Византия – Фракия, Мақдуния ва Булғористон ба муқобили Византия шӯришҳо сар заданд. Нормандҳо бошад ҳар чӣ бештар ба дохили империя сар дароварда, ба лашкари император пай дар пай зарбаҳои ҳалокатовар мезаданд. Туркҳо низ ба қисматҳои ғарбии Осиёи Хурд сар дароварда, мақсади муҳосира кардани Константинополро доштанд.

Охири соли 1182 Андроники I Комнин, ки аз ҳешовандони дури сулолаи Комнин буд, дар шаҳри Константинопол ба шӯришчиён тақъя карда, ба тахти императории Византия нишаст. Ӯ бо дарназардошти вазъи таназзули мамлакат як қатор фармонҳо интишор

Расми 113.
Алексеи I
Комнин.

Расми 114. Коса. Зарфи
косибони византиягӣ.

кард. Инчунин баҳри рушди тиҷорату ҳунармандӣ дар Византия шароит фароҳам овард.

Ашрофони византиягӣ аз сиёсати Андроник норозӣ шуда, дар Италия паноҳ бурда ва бо ҳамроҳии иттифоқчиёни италиягӣ ба қатл расонданд. Баъди ин воқеа ба сари қудрат сулолаи нав – Ангелҳо омад. Дар асрҳои XIII–XV Византия қудрати пешинаашро аз даст дода, ба султони Туркҳои Усмонӣ тобеъ мегардад.

ЛУҒАТ

Динат – зӯр.

Пенет – муфлисон.

Сиёсат ё сиёсӣ – илм дар бораи идоракунии давлат

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Империяи Шарқии Рим аз кай боз арзи вуҷуд кардааст?
2. Мақоми Византия ва арабҳоро дар Осиёи Хурд муайян кунед.
3. Арабҳо кучоҳоро аз империяи Византия кашида гирифтанд?
4. Сабабҳои шӯриши Фомаи Славянӣ кадомҳоянд?
5. Соли 982 бо сардории қӣ шӯриш ба амал омад?
6. Бо кадом сабаб империяи Византия пароканда гардид?

Боби III. МАМЛАКАТҶОИ ОСИЁ ДАР АСРҶОИ XIII–XVI

§ 33–34. ДАВЛАТИ МУҶУЛ

ҚАБИЛАҶОИ МУҶУЛ. Қабилаҳои бодиянишини муғул дар асри XII дар қаламрави Муғулистон, Манҷурия ва Сибири Шарқӣ сокин буданд. Машғулияти асосии онҳо чорводорӣ буд. Муғулҳо дар он замон ханӯз дар марҳалаи сохти авлодӣ қарор доштанд. Қабилаи муғулро пешвои он идора мекард. Дини ин қабилаҳо парастии ниёгон буд.

Дар нимаи дуюми асри XII – аввали асри XIII ҷамоаҳои авлодии муғулҳо барҳам хӯрда, аз байни онҳо оилаҳои бой пайдо шуданд, ки онҳоро нойонҳо ва баҳодурҳо меномиданд. Нойонҳо дастаҳои мусаллаҳ доштанд. Якҷанд ӯрда муттаҳид шуда, иттиҳоди ӯрдаҳоро ташкил менамуд, ки ба он хон сарварӣ мекард.

Ашрофони қабилаҳо баъди муддате дар анчуманҳои махсус - курултойҳо ҳам омада, хони худро интихоб мекарданд, масъалаҳои ҷанг ва сулҳро ҳал менамуданд ва ҳатто баъзе нойонҳо ва хонҳои гунаҳгорро муҳокима мекарданд.

ТАЪСИСЁБИИ ДАВЛАТИ МУҒУЛ. То оғози асри XIII қабилаҳои муғул хонҳои худро дошта бошанд ҳам, дар парокандагӣ зиндагӣ мекарданд. Темучин ном яке аз хонҳои муғул, ки дар минтақаи байни дарёҳои Амур ва сарҳадҳои шимолии Чин зиндагӣ мекард, қабилаҳои парокандаи муғулро муттаҳид сохт. Темучин соли

1206 дар курултой, ки дар ҷойи дарёи Онон баргузор гардид, худро хони бузург эълон карда, унвони Чингизхон, яъне Хони Бузургро гирифт.

Муғулҳо барои ба даст овардани ғанимати ҳарбӣ ҳоҳони лашкаркашӣ ба давлатҳои дигар буданд. Онҳо бо дарназардошти ҳаёти бодиянишинон аспсавори мохир буданд. Халқҳои зироаткор дар муқобили лашкари аспсавори муғулҳо муқобилат карда наметавонистанд. Муғулҳо силоҳи ҷангиро аз мамлақати ҳамсояшон - Чин мегирифтанд ва санъати ҷангро низ аз чиниҳо омӯхта буданд. Масалан, онҳо чун чиниҳо дар ҷангҳо аз манҷаниқ истифода бурда, қалъаҳо ро бо осонӣ фатҳ мекарданд.

ЛАШКАРКАШИҲОИ ЧИНГИЗХОН. Чингизхон баъд аз тасарруфи тамоми Муғулистон барои забти давлатҳои ҳамсоя тайёрӣ дид. Ӯ аввал халқҳои сокини Сибири Ҷанубиро ба худ тобеъ кард, ки дар байни онҳо бурятҳо, ёкутҳо, қирғизҳо ва халқҳои дигар буданд. Баъди соли 1211 ба Чини Шимолӣ лашкаркашид. Вале ба ӯ муяссар шуд танҳо як қисми Чинро забт кунад. Чингизхон дар назди худ вазифа гузошт, ки аввал давлати Хоразмшоҳонро забт кунад. Лашкаркашии Чингизхон ба Осиёи Марказӣ аз соли 1219 то соли 1223 давом кард. Дар ин солҳо ӯ давлати паҳновари Хоразмшоҳонро забт кард, ки он гайр аз худи

Расми 115. Харобаҳои девори Бухоро.

*Расми 116. Чингизхон -
чехраи хунини таърих.*

Хоразм Эрони Шарқӣ, Бухоро ва Афғонистонро низ дар бар мегирифт.

Чингизхон нисбат ба мамлакатҳо ва халқҳои истилошуда ваҳшиёна рафтор мекард. Мардуми Бухоро, Самарканд, Урганч, Хучанд, Марв ва баъзе шаҳру музофотҳои дигар, ки муқобилият нишон медоданд, бераҳмона қир карда шуданд. ӯ танҳо қосибони гулдастро накушта, ба гулом табдил меод ва аз хунари онҳо истифода мебард. Муғулҳо ҳама чизи хуби қимматбахоро аз онҳо худ мекарданд. Иншоотҳои обёрӣ -

обанбору ҷӯйҳоро вайрон мекарданд. Масалан, ҷӯйи қалонеро, ки дар водии Мурғоби Марв қанда шуда буд, хароб карданд.

Лашкари муғулҳо ба ишғоли давлати Хоразмшоҳон қонеъ нашуда, лашкаркашии худро қад-қади баҳри Хазар давом дод. Баъдан ба Қафқоз гузашта, аз самти Дарбанд ба ҷониби дарёи Дон равон шуд. Вале соли 1223 дар наздикии дарёчаи Калка бо лашкари Рус, ки ба ёрии қипчоқҳо омада буданд, вохӯрданд. Дар ин ҷо муғулҳо ба лашкари муттаҳиди қипчоқҳою русҳо шикаст доданд. Ба ғалаба нигоҳ накарда, он вақт муғулҳо лашкаркашии худро дар ин самт давом надоданд.

ИДРАИ ДАВЛАТИ ЧИНГИЗХОН. Ҳанӯз то вафоти Чингизхон давлати ташкилкардаи ӯ масоҳати бузургро ташкил карда буд - дар Шарқ то соҳилҳои баҳри Охот, дар Ғарб то соҳилҳои баҳри Хазар толу мекашид. Ба давлати Чингизхон Муғулистон, Чини Шимолӣ, Осиёи Марказӣ, Сибири Ҷанубӣ ва қисми Қафқоз дохил буд. Пойтахти Муғулистон шаҳри Қаракорум буд. Он дар соҳили дарёи Орхон воқеъ гашта, ба қалъаи ҳарбӣ монанд буд.

Империяи Чингизхон ҳарбӣ буда, ба таври ҳарбӣ идора карда мешуд. Ташкили артиш ва ҷамъоварии андозро Чингизхон ва ёваронаш аз вазифаҳои асосии худ ҳисоб мекарданд. Ҳатто тақсимои маъмурии мамлакат аз рӯи нишонаҳои ҳарбӣ ба туманҳо тақсим шуда буд. Муғулҳо "туман" гуфта, дастаи "10-ҳазорнафара"-и аскаронро меномиданд. Лашкари 10-ҳазорнафара ба "ҳазорҳо" ва ҳазорҳо ба "саднафарҳо", саднафарҳо ба

"дахнафарӣ" тақсим карда шуда буданд. Музофотҳои маъмурӣ ва зилоятхоро низ "туман" меномиданд.

ТАҚСИМИ ДАВЛАТИ МУҒУЛ. Ҳанӯз пеш аз вафоташ Чингизхон писарони худро ба қурултой даъват карда, империяи бузурги Муғулро дар байни онҳо тақсим кард. Чингизхон ба писари дуюмаш - Чағатой қисмати аз дарёи Аму дар Шарқии Осиёи Марказӣ воқеъбударо дод. Ба писари сеюм - Уқтой унвони Хони Бузург ва худи Муғулистону Чини Шимолиро дод. Қисмати ғарби Осиёи Марказӣ, Эрони Шарқӣ ва Ҳиндустони Шимолӣ ба писари чорум - Тулӯъ супорида шуд. Писари калонии Чингизхон - Чўчӣ хангоми тақсими мамлакат ногаҳон вафот кард. Барои ҳамин ҳиссаи ӯро писараш Боту гирифт. Ин қисматҳои империяи Чингизхон "улусҳо" ном гирифтанд. Ин ном ба номи соҳиби онҳо пайваста шуда, дар натиҷа номҳои "Улуси Чағатой", "Улуси Уқтой", "Улуси Тулӯъ" ва "Улуси Ботухон" пайдо шуданд.

ЗАБТКОРИҲОИ БОТУХОН. Яке аз лашкаркашони номии чингизиён Ботухон буд. Ӯ солҳои 1235-1242 дар Аврупо қаламрави бузург аз он ҷумлаи Рус, сарзамини суқунати булғорҳо, кипчакҳо ва халқҳои дигарро, ки дар поёноби дарёҳои Волгаю Дон суқунат доштанд, ишғол кард. Муғулҳо лашкаркашии фотеҳонаи худро дар Аврупои Шарқӣ давом дода, Маҷористон, Чехия, қисми Лаҳистон, Сербия ва Булғористонро низ забт карданд. Дар рафти ин лашкаркашиҳо Ботухон ҳазорон нафар одамони бегуноҳро сарбурида, шаҳру деҳаҳои ободу зеборо ба харобазор табдил дод. Мардуми маҳаллӣ ба муғулҳо тобеъ гардида, ба истилогарон андозҳои миёншикан месупориданд.

Лашкари Ботухон соли 1241 ба Силезия зада даромада, лашкари муштараки Лаҳистону ритсарҳои немисро торумор кард. Вале ритсарҳои Чехияю Моравия дар наздикии Оломоутс лашкари Ботухонро шикаст доданд. Бо ҳамин

Расми 117. Чингизхон ва аҳли дарбори ӯ.

Рисунги 118. Сарбози аспсавори мугул.

лашкаркашии Ботухон ба Аврупо ба охир расид.

ЗАБТКОРИҲОИ МУГУЛҲО ДАР ШАРҚ. Дар Осиёи Марказӣ ва Хуросон забткориҳои мугулхоро набераи Чингизхон – писари Тулуй – Ҳалоку идома меод. Ба ӯ солҳои 50-ум ва 60-уми асри XIII муассар шуд, ки Эрон, Байаннахрайн ва Сурияро ба даст дарорад.

Соли 1258 Ҳалоку пойтахти Хилофати Араб – шаҳри Бағдодро фатҳ кард.

Бағдод касрҳои бузурги бо тиллою нуқра ва сангҳои қиматбаҳо зебу зинатдодашуда, шохкориҳои бузурги бадеӣ, китобхонаҳои калон ва ғайра дошт. Мугулҳо ин шаҳри шӯхратмандро гонат карда, ба хок яксон намуданд. Гузашта аз ин, зурёти Аббосиён – халифа Мустасимро бугӣ карда куштанд, гарчанде ки ӯ танҳо пешвои дини ислом будо халос.

Чи тавре, ки дар боло гуфта шуд, мугулҳо Чинро ханӯз соли 1211 забт карда буданд. Дар солҳои 70-ми асри XIII онҳо аз нав ба забти Чин шурӯъ карданд. Ин кор ба ӯҳдаи писари дигари Уқтой, бародари Ҳалоку – Хубилай афтод. Ӯ тамоми Чинро ишғол карда, соли 1279 дар ин ҷо император шуд. Пекин пойтахти ин давлат буд.

Ҳамин тариқ, Хубилай дар Чин бо номи Юнъан асосгузори сулолаи императорҳои мугулу чинӣ шуд.

САРЧАШМА

ИРОҚУ ХУРОСОНРО ИШҶОЛ КАРДАНИ УҚТОЙ

Ва ин лашкар... то ҳаволии Мадинаи ислом – Бағдодро нахб карданд ва чанд карат аз ҳазрати амирулмуъминин ал-Мустансир... ба дафъи тойифаи мугул ва лашкарҳои куффор мулуки ислом бо ҳашамҳои аҷам ва турк ва араб номзад шуд ва бо куффор китолу ҷиходи бисёр карданд ва дар ҳама авҷот фатҳи нусрат лашкари исломро буд. Ба ҳеҷ ваҷҳ дар он аҳд лашкари куффор бар атрофи ҳаволии дорулхилофа даст наёфтанд.

Ва Чурмогуни малъун, ки лашкаркаши куффори мугул буд, дар худуди Кум... мақом сохт ва баъзеро ба тарафи Форсу Кирмон бидавониданд.

Атобек Абӯбакари Форс, ки подшохи он билод буд ва бародари ҳочиб Буроқи Хитой, ки фармондеҳи Кавоширу Кирмон шуда буд, ба тариқи сулҳ бо лашкари мугул бисохтанд ва мол муайян карданд, ки ҳар сол бирасонанд. Ва ду мамлакат – Форсу Кирмон ором гирифтанд ва лашкари куффори мугул ба саломат бимонанд ва боқӣ чумла шаҳрҳои Ироқу Озарбойҷон ва Табаристон хароб шуд...

ЛУҒАТ

Нуйин – нойонҳо.

Билод – вилоят; минтақа.

Наҳб – тороч; горат; яғмо; дуздӣ.

Таҳрир – навиштан.

Мадина – шаҳр; шаҳри зебо.

Куффор – кофирон.

Мулук – заминҳо; мулкҳо.

Малъун – лаънатзада; рондашуда; лаънатӣ.

Мақом – ҷой ва маҳалли сукунат ва иқомати мардум, ҳамчун шаҳр, деҳа.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Қабилаҳои мугул дар асри XII дар кучоҳо сукунат доштанд?
2. Нойонҳо, баҳодурҳо ва хонҳо киҳо буданд?
3. Давлати Мугул кай ва чӣ тавр таъсис ёфтааст?
4. Давлати Мугул чӣ тавр идора карда мешуд?
5. Дар бораи забткориҳои аввалини Чингизхон маълумот диҳед.
6. Чингизхон ба халқу мамлакатҳои тобеъкардашуда чӣ хел муносибат мекард?
7. Мугулҳо дар Шарқ кадом давлатҳоро ишғол карданд?
8. Дар бораи лашкаркашиҳои Ҳалоқу ва Хубилай чӣҳоро медонед?

§ 35. ДАВЛАТИ КУРТҶОИ ҶИРОТ

СУЛОЛАИ КУРТҶОИ ҶИРОТ. Сабаби куртҳо" ном бурда шудани ин сулола он аст, ки асосгузориаш Курт ном шахс мебошад. Сулолаи Куртҳои Ҷирот ба халқи курди ба шумо маълум ҳеҷ робитае надорад.

Аъзоёни сулолаи Куртҳо ханӯз дар замони мавҷудияти давлати Ғуриён ном бароварда, соҳиби мансабҳои калони

давлатӣ шуда буданд. Масалан, Малик Саиди Курт яке аз лашкаркашони номии давлати Гуриён буд. Набераи Курт - Иззуддин Умари Марғонӣ ҳам дар дарбори Гиёсуддин Муҳаммади Гурӣ ба мартабаҳои вазирӣ ва ноибии ӯ мушарраф гардида буд. Ба замми ин, вилояти Ҳиротро бародари Иззуддин - Тоҷиддини Марғонӣ идора мекард. Дар арафаи ҳуҷуми мугулҳо вилояти Гур ба марказаш - шаҳри Ҳайсор ба ихтиёри яке аз аъзоёни хонадони Куртҳо - Рукнуддини Марғонӣ гузашт.

Вақте ки мугулҳо вилояти Гурро таъсис доданд, қалъаи Ҳайсорро, ки ниҳоят зебою дилкаш буд, вайрон накарда, ба пойтахти вилояти Гур табдил доданд ва ҳокими ин вилоятро ҳокими тамоми Гур таъйин карданд. Ҳамин тарик, сулолаи Куртҳои Ҳирот давлати тоҷиконро дар собиқ қаламрави давлати Гуриён аз нав эҳё карданд.

ТАЪСИСЁБИИ ДАВЛАТИ КУРТҲОИ ҲИРОТ. Шахси аввалине, ки аз сулолаи Куртҳои Ҳирот дар Гур соли 1245 ҳукмронӣ кардааст, Рукнуддин ном набераи Шамсуддини Курт буд. Ӯ бо мақсади муайян гоҳ-гоҳ ба назди нойонҳои Муғул рафта, дар лашкаркашии онҳо иштирок мекард. Он вақт ханӯз давлатдории ин сулола аз доираи вилояти Гур берун набаромада буд, чунки ба ин муғулҳо имконият намедоданд.

Баъд аз вафоти Рукнуддин бо амри нойони мугулии ин минтақа, ки Тохир-Баҳодур ном дошт, набераи Шамсуддин ҳокими Гур таъйин карда шуд. Ӯ низ мисли бобояш танҳо дар Гур ҳукмронӣ карда, дар ҷангҳои муғулҳо бар зидди Ҳиндустон иштирок мекард. Шамсуддини Курт дар ин лашкаркашиҳо ҳатто вазифаи элчии муғулҳоро иҷро карда, ба назди ҳокимони маҳаллии Ҳиндустон рафта, сулҳ мебаст. Ин рафтори Шамсуддин ба муғулҳо маъқул нашуда, ӯро аз ин вазифа

*Рисун 118.
Вайронаҳои девори
қалъаи Ҳирот.
(Аз "Солномаи
Кобул")*

сабукдӯш карданд, зеро бо "гуноҳи" Шамсуддин муғулҳо аз ғанимат маҳрум мешуданд. Вале баъди чанде муғулҳо ба хизмати Шамсуддин аз нав эҳтиёт пайдо намуданд.

Шамсуддин барон дар Ғур ва дар назди муғулҳо мустаҳкам кардани мавқею мақоми худ чидду чаҳд мекард. Барон ҳамин соли 1251 баҳри исботи садокаташ ба хони бузург ба Туркистон меравад. Ин вақт Манку ном шоҳзода бар зидди шоҳзодағони дигари муғулия чанг мекард. Шамсуддин ба вазъият бо тезӣ ва дуруст баҳо дода, ба Манку ёрӣ расонд. Дар натиҷаи ин "садокат"-и худ Шамсуддин пурра ба боварии Манку ноил шуд. Хони Бузурги Муғулистон ба ӯ ҳукмронии ҳудудҳои Афғонистон ва қисми Покистони кунуниро супорид. Ин музофотҳо аз пойтахт – шаҳри Ҳирот идора карда мешуданд. Дар баробари ин Манкухон ба ҳамаи ҳокимони маҳаллии минтақаҳои номбурда фармуд, ки ба Шамсуддин итоат карда, ба ӯ кӯмаки молию пулӣ расонанд ва лашкар омода созанд. Ин лашкар ба ихтиёри Шамсуддин супурда шуд.

ИҚТИДОРИ ДАВЛАТИ КУРТҲОИ ҲИРОТ.

Ба Шамсуддин лозим омад, ки ҳокимони маҳаллиро бо зӯрӣ ба зери итоати худ дарорад. Дар рафти ин кор ба мушкилоти зиёд рӯ ба рӯ шуд. Баъзан душманонаш ӯро тӯҳмат мекарданд. Тӯҳматҳое, ки хилофи манфиатҳои муғулҳо буданд, махсусан ба тахту тоҷи Шамсуддин қавфу хатари қалон дошганд. Сарфи назар аз ин мушкилиҳо ӯ тавонист, ки қамагуна тӯҳматхоро баргараф карда, дар тӯли 23 соли ҳукмронияш давлати Куртҳои Ҳиротро ободу зебо ва пурқувват гардонад.

Расми 119. Харитаи давлати Куртҳои Ҳирот.

Мустақилияти Шамсуддин ба қудрати давлати ӯ вобаста буд. Дар баробари пурзӯр шудани давлати Куртҳои Хирот Шамсуддин фармонҳои хонҳои Мугулро камтар иҷро мекард. Дар натиҷа соли 1278 Элхон Шамсуддинро бо фиреб ба Табрез хонд ва заҳр дода кушт.

Дар замони ҳукмронии Шамсуддин ба давлати Куртҳои Хирот қариб ҳамаи қаламрави Хуросон, қисми Ҳиндустони Ғарбии кунунӣ ва Сиистон тааллуқ дошт. Вале баъд аз ҳалок гардидани Шамсуддин давлати Куртҳо рӯ ба парокандагӣ ниҳод. Писари ӯ Рукнуддин, ки бо номи Шамсуддини Кехин ҳам маълум буд, ба ҷои падараш ба тахт нишаст, вале мисли вай ҳукмронӣ карда натавонист. Ӯ вақташро бештар дар қалъаи Хайсор мегузаронд. Дар сурати таҳдиди хавф ба кишвар ба қалъа рафта пинҳон мешуд. Барои муҳофизату ободонии мамлакат кӯшиш намекард.

ЭҲӢИ НАВИ ДАВЛАТИ КУРТҲОИ ХИРОТ. Дар ибтидои солҳои 90-уми асри XIII ба тахти подшоҳии Куртҳо яке аз писарони Шамсуддин – Фаҳруддин нишаст. Ӯ аз усули давлатдорӣ падараш норозӣ буд. Бо ҳамин сабаб ӯро падараш дар зиндон нигоҳ медошт. Вале Фаҳруддин ба воситаи яке аз лашқарқашони Элхон, ки Наврӯз ном дошт, аз зиндон гурехт. Баъд ба тахти Хирот соҳиб шуда, ҳудудҳои давлати Куртҳои Хиротро аз нав барқарор кард ва иқтисоди онро афзун гардонд. Шох Фаҳруддин дигар ба хони бузург – Элхон чандон итоат намекард. Мисоли зерин дар бораи мустақилияти Фаҳруддин шаҳодат медиҳад.

Соли 1304 Улҷойту ба тахти хони Мугул нишаст. Тамоми шохонӯ ҳокимони давлатҳои вилоятҳои дохилии мугулҳо ба

*Раёми 120.
Қалъаи
Ихшиёруддин
дар Хирот.*

назди ӯ рафта, арзи дӯстию садоқат карданд. Шох Фахруддин бошад, натанҳо ба назди хони нав нарафт, балки ба назди ӯ элчӣ ҳам нафиристод, ки аз номаш хони навро табрик гӯяд.

Аз саркашии Фахруддин Улҷойту ба қаҳру қазаб омада, соли 1306 бар зидди ӯ Донишманд ном лашкаркашро бо лашкари 10-ҳазорнафара сафарбар намуд. Вале Донишманд аз тарафи сарлашқари Фахруддин – Муҳаммади Сомӣ кушта шуд. Лашқари Улҷойту шикаст хӯрд. Ӯ аз ин ҳолат ба ташвиш афтода, ба тезӣ лашқари бузург чамъ карда, бо сардории Буҷой ном лашкаркаш бар зидди Фахруддин лашқари 30-ҳазорнафараро фиристонд. Баъди се моҳи дар муҳосираи мугулҳо будан Фахруддин дар Ҳирот, дар асари беморӣ вафот мекунад. Куртҳо муддате аз ҷавидани Фахруддин хабаре паҳн накарданд. Вале оқибат ин хабар паҳн шуд. Сарлашқари Куртҳо Муҳаммади Сомӣ аз ӯҳдаи ҷанг бар зидди лашқари Буҷой баромада натавониста, ба мугулҳо таслим шуд.

Фахруддин Гиёсуддин ном бародаре дошт, ки аз ӯ ранҷида, ба дарбори Элхонҳо рафта, зиндагӣ мекард. Улҷойту ин шахсро соли 1307 ба ҷои Фахруддин ба тахти подшоҳии Куртҳо шинонд. Шох Гиёсуддин барои аз нав обод кардани давлати Куртҳо шурӯъ карда, дар муддати кӯтоҳ ба мақсади ҳеш расид. Тамоми мулкҳои вилоятҳои парокандаро дар атрофи Ҳирот муттаҳид сохт. Аз ин муваффақиятҳои Гиёсуддин мугулҳо аз нав ба ташвиш афтоданд. Душманонаш дар бораи ӯ ба Улҷойту хабарҳои дурӯғ мерасонданд. Барои ҳамин ӯ Гиёсуддинро ба назди худ хонд. Гиёсуддин барои эътимоди бештар пайдо намудан якҷанд сол дар дарбори хони мугул монд. Ҳамин тариқ, ӯ тавонист, ки бегуноҳ будани худро исбот кунад. Хони мугул ба садоқати Гиёсуддин бовар кард. Вай бо фармони Улҷойту дар

Расми 121. Мақбарои Улҷойту. Асри XIV.

Расми 122
Масҷиди ҷомеъи
Ҳирот.

вазифаи шоҳ ба Ҳирот баргашта, ба обод кардани кишвар камар баст. Ба тобеъони худ фармон медиҳад, ки тамоми шаҳру деҳоти Куртхоро аз нав обод кунанд. Ҳокимияти Ғиёсуддин ҳамин тавр, дар тамоми каламрави давлати Куртхон Ҳирот аз нав барқарор гардид. Баъди вафоти Ғиёсуддин писараш - Шамсуддин, ки соли 1329 ба сари ҳокимият омад, аз ӯҳдаи идораи давлат набаромад. Ин буд, ки дар ин сарзамин бесару сомонӣ ҳукмрон гардид. Баъди соли 1330 ба сари қудрат омадани Муъизуддин дар Курт дигаргуниҳои бузург ба амал омаданд. Дар замони ҳукмронии ӯ давлати Элхонҳои Эрон соли 1335 шикаст хӯрд ва Муъизуддин давлати худро мустақил эълон кард. Давлати Элхонҳо қариб 20 сол вуҷуд дошт, вале бо вуҷуди ин алоқаи худро аз ин хонадон нақанд. Муъизуддин бо мақсади бақои давлати Куртҳои Ҳирот ҳатто духтари шоҳи Элхонро ба занӣ гирифт. Дар замони ҳукмронии Муъизиддин, ки он 40 сол давом кард ҳудудҳои давлати Куртҳои Ҳирот дар самти шимолу ғарб аз давлати Сарбадорон то Нишопур васеъ шуд.

Расми 123.
Масҷиди ҷомеъи
Шероз. Дар он
нусхаҳои Қуръонҳои
гуногун маҳфуз нигоҳ
дошта мешуданд.
Бо номи "Худойхона"
низ машҳур аст.

БАРҲАМХҶҶРИИ ДАВЛАТИ КУРТҶОИ ҶИРОТ. Бархамхӯрии давлати Куртҷои Ҷирот ба номи Темур вобаста аст. ӯ баъди дар Самарқанд ба сари қудрат омаданаш ҳокимияти худро дар Осиёи Марказӣ мустаҳкам карда, сипас ба тарафи Хуросону самтҳои дигар ҳаракат кард. Соли 1381 Темур шаҳри Ҷиротро ишғол намуда, намояндаи охирини сулолаи Куртҷои Ҷирот – Гиёсуддини Пиралиро бо аҳли оилааш асир гирифта ва ба Самарқанд бурда, баъди чанде ба қатл расонд. Бо ҳамин давлати Куртҷои Ҷирот аз байн рафт.

ЛУҒАТ

Элчӣ – намояндаи як давлат дар давлати дигар; сафир.

Сарбадорон – номи давлатест, ки дар бораи он дар мавзӯи оянда нақл карда мешавад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Давлати Куртҷои Ҷирот кай ва дар кучо таъсис ёфтааст?
2. Рукнуддин ва Шамсуддин дар таъсиси давлати Куртҷои Ҷирот чӣ хизмат кардаанд?
3. Дар бораи иқтисоди давлати Куртҷои Ҷирот далелҳо биёред.
4. Чаро хони Муғул бар зидди Фаҳруддин лашкар фиристод?
5. Муҳаммади Сомӣ чӣ қорнамоӣ нишон додааст?
6. Гиёсуддин чӣ тавр ба тахту тоҷи давлати Куртҷои Ҷирот ноил шуд?
7. Давлати Куртҷои Ҷирот кай ва аз тарафи кӣ барҳам дода шуд?

§ 36. ДАВЛАТИ САРБАДОРОН

Давлати Сарбадорон яке аз давлатҳои ожирини сулолаи тоҷикии асримиёнагӣ буд, ки дар Хуросони Ғарбӣ аз соли 1337 то соли 1383 арзи вучуд дошт. Ба таъсиси ин давлат ду қувва сабаб шудааст.

Қувваи аввал. Дар яке аз рӯзҳои соли 1335, замоне ки Абӯсаиди Элхони муғул ҳукмронӣ мекард, элчиҳои муғул барои чамъоварии андоз ба деҳаи Боштани минтақаи Байҳақи воқеъ дар Хуросон ворид шуда, дар хонаи бародарон Ҳасан ва Ҳусейн маскан гирифтанд. Шабе муғулҳо аз ин бародарон шаробу духтар хостанд. Бародарон ба элчиҳо шароб оварданд, вале духтар ҳозир накарданд. Элчиҳо, ки ҳамагӣ панҷ нафар буданд, шаробро нӯшида, маст шуданд. Баъд хонуми ин хонадонро талаб карданд. Бародаронро нангу номус боло гирифта элчиҳои

ҲОКИМОНИ АВВАЛИНИ ДАВЛАТИ САРБАДОРОН.

Асосгузор ва ҳокими аввалини давлати Сарбадорон Абдураззоқи Боштинӣ буд. ӯ ба давлати навтаъсис, ки он аз соли 1337 то соли 1344 давом кардааст, ҳамагӣ ду сол роҳбарӣ кард. ӯро бародараш Вачехуддини Масъуд кушта, ба тахт соҳиб шуд. Маҳз дар замони ҳукмронии Вачехуддин Сабзавор ба пойтахти давлати Сарбадорон табдил меёбад. ӯ лашкарашро ба қувваҳои шайх Ҳасан ҳамроҳ карда, шаҳри Нишопурро низ ба даст даровард. Баъди ин ҳардуи онҳо ба давлати Куртҳои Ҳирот лашкар кашиданд, вале шикаст хӯрданд. Вачехуддин бошад, баъди чанде дар Мозандарон аз тарафи мардум ба қатл расонда шуд.

ИХТИЛОФИ САРБАДОРОН. Чаро дар айнаи задухӯрд бо Куртҳои Ҳирот Вачехуддин шайх Ҳасанро қатл кард? Сабабаш он буд, ки хангоми дар қайди ҳаёт будани Вачехуддин дар байни ӯ ва шайх Ҳасан ихтилоф ба амал омада буд. Тарафдорони Вачехуддинро "сарбадор" ва тарафдорони шайх Ҳасанро "шайхиён" ном мебуданд. "Сарбадорон" ҷонибдори заминдории хурд ва миёна, муқобилони умумигардонидани молу мулк ва "шайхиён" бошанд, ҷонибдори ҳамагонӣ кардани молу мулк, яъне баробарихоҳ буданд. Тарафдорони "шайхиён"-ро ҳунармандону деҳқонони камбағал ташкил мекарданд. Баъд аз вафоти амир Вачехуддин зиддияти ин ду гурӯҳ рӯйрош зухур ёфт. Вале

Расми 125. Яке аз ёдгориҳои таърихӣ дар Қирмон.

сарфи назар аз ин ихтилоф, ниҳоят дар байни онҳо якдигарфаҳмӣ ба вучуд омад, чунки ҳарду гурӯҳ ҳам мехостанд, ки давлати Сарбадорон мустақилият ба даст дарорад.

ШАХСИЯТИ ВАЧЕХУДДИН. Вачехуддин амири аз ҳама бузургтарин ва ягонаи Сарбадорон доништа шуд. Баъд аз вафоти ӯ боз даҳ нафари дигари сарбадорон ба ин мартаба расиданд, лекин ягон нафари онҳо ба унвони "амирӣ" мушарраф нагардид. Ҳар кадоми онҳоро Сарбадорон ва мардуми оддӣ ҳамчун ҷонишинони Лутфуллоҳ ибни Вачехуддин мешинохтанд. Яъне, Вачехуддин доҳи Сарбадорон ба шумор мерафт.

ҲУКМРОНИИ САРБАДОРОНИ ДИГАР. Баъд аз кушта шудани Вачехуддин ба тахти ҳокимии Сарбадорон аввал Муҳаммади Ойтемур ва баъд Кулӯ Исфадиёр нишаст, вале онҳо бо сабабҳои гуногун қатл карда шуданд. Сипас, Шамсуддин ба ҷои Исфадиёр ба тахт нишаст. Ӯ давлати Сарбадоронро идора карда натавонист. Барои ҳамин ҳам ба ҷои ӯ ба тахт Ҳочӣ Шамсиддини Алӣ нишаст.

Шоҳи нав дар давлати Сарбадорон то як дараҷа тартибу низом ҷорӣ намуд. Мамлакатро ба худ тобеъ карда, шаҳри Домғонро боз пас гардонд. Вале дере нагузашта, Ҳайдари Қассоб

ном амалдори давлатӣ бо ёрии Ҳоча Яҳеи Қаробӣ Шамсиддини Алиро қатл карда, худ Ҳоча Яҳёро ба тахти ҳокимии Сарбадорон шинонд.

Ҳоча Яҳё шахси доно ва маккор буд. Ӯ бо баҳонаи "сулҳ кардан" бо дастан 300-нафара ба назди ҳокими охириини Элхонӣ - Тағойтемурхон раҳсипор шуд. Ҳангоми гуфтушунид ӯ бо дастан худ ногаҳон ба мугулҳо ҳучум карда, Тағойтемурхонро кушт.

Ҳамин тариқ, Ҳоча Яҳё моҳи декабри соли 1353 ба ҳукмронии мугулҳо дар сарзамини Эрон хотима бахшид. Ҳокимияти давлати Элхонҳо,

Расми 126. Намуди даромадгоҳи Масҷиди ҷомеаи Сабзавор.

ки дар Эрон зиёда аз 100 сол вучуд дошт, акнун ба дасти ҳамин дастан 300-нафара сарнагун шуд.

Баъди Хоча Яҳё ба тахти ҳокимии Сарбадорон Хоча Хахируддин, Хайдари Қассоб, Лутфуллоҳ ва Ҳасани Домғонӣ бо навбат нишаста, ҳамон тавр кушта шуданд. Хоча Алии Мӯайид охириин шахсе буд, ки ба давлати Сарбадорон роҳбарӣ кардааст. Баъди он ки Темур Эронзаминро пурра ба худ тобеъ кард Алии Мӯайидро дар шаҳри Сабзавор ноибӣ худ таъйин намуд. Ҳамин тавр давлати Сарбадорон соли 1383 аз байн рафт.

Давлати Сарбадорон аз ибтидои таъсиси худ марказиятнок ва пурзӯр набуд. Маҳз аз ҳамин сабаб амиру ҳокимони он тез-тез қатл карда мешуданд ва ё ба ҷои яке дигаре менишаст.

САРЧАШМА

ЗИКРИ ҲУКУМАТИ АМИР ВАҶЕҲУДДИН МАСЪУДИ САРБАДОР

Амир Масъуд марде буд шучоъу мардона ва оқилу фарзона, бо салоҳу садод ораста ва аз фитнаву фасод пероста. Мардуми некро тарбият фармудӣ ва ҷазон бадон дар канори эшон ниҳодӣ. Ва аз ҷаноб ҳоле дошт дар қалъае аз қилоъ, ки ба Сабзавор наздик буд ва он қалъа ба заҳири фаровону аслиҳаи бепоён аз соири қилоъ имтиёз дошт. Ва амир Масъуд аз бисту панҷ мард дар шаб ба дари хисор рафта ва камин карда ва ҷун дари қалъа боз карданд, худро дар он ҷо афканда ва ҳар ҷӣ дар он қалъа ёфт, аз нақду ҷинс тасарруф кард. Ва ҳолро аз қалъа, ки машҳун буд, ба заҳири фаровон ва солҳо дар он мавзеъ таваттуну тамаққун дошт, берун оварда, қутволи хешро дар он ҷо нишонд. Ва аспу (аслиҳаи) фаровон ба дасти ӯ афтада, рӯй ба Сабзавор ниҳод. Ва қасон фиристод, то галаҳои Хоча Алоуддини Муҳаммадро, ки дар алафзори Султонмайдон буд, биёварданд. Ва он гоҳ рӯй ба Нишопур ниҳод. Ва амир Аргуншоҳ... эшонро мухтасар шумурда, ба ҷаҳор ҳазор мард ба ҷанги Сарбадор рафта, мунҳазим шуд. Ва амир Масъуд забти Нишопур намуда, амир Аргуншоҳ амир Муҳаммади Таваққалро талабида гуфт: "Агар ба дафъи Сарбадорон машғул нашавем, баъд аз ин дар Хуросон натвонем буд ва сайъ бояд кард, то Масъудро ба даст орем ё аз мамлакаташ овора гардонем ва дигар он, ки шайх Ҳасани Ҷурӣ марди мӯътақиди бисёр пайдо сохта ва ҳар ду аз як вилоятанд.

мумкин, ки бо якдигар иттифоқ намоянд ва кор ба мо мушкил шавад". Ва дар он вақт шайх Ҳасани Ҷурӣ дар шаҳри Муқаддас ба тоъату ибодат ва иршоди халоиқ машғул буд.

ЛУҒАТ

Қилоъ – қалъа.

Заҳоир – захираҳо.

Нақд – мавҷуда; пули мавҷуда.

Мухтасар – камшумор.

Машхун – пур кардашуда; пур.

Таваттун – ватан ихтиёр кардан; маскан.

Пероста – озода; зебо.

Мунҳазим – мағлуб шудан.

Мӯътақид – эътиқодкунанда.

Соир – дигар; боқимонда.

Иршод – роҳнамой кардан; роҳбарӣ кардан.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Қувваи аввали таъсисдиҳандагони давлати Сарбадорон чӣ тавр тавлид ёфт?
2. Қувваи дуюми таъсисдиҳандаи давлати Сарбадоронро шарҳ диҳед.
3. Дар кадом масъала дар байни Сарбадорон ихтилоф ба миён омад?
4. Давлати Сарбадорон кай таъсис ёфтааст?
5. Амири ягонаи Сарбадорон кӣ буд? Дар бораи шахсияти ӯ нақл кунед.
6. Сарзамини Эрон кай аз зери ҳокимияти Элхонҳои муғул халос шудааст?
7. Чаро ҳокимони Сарбадорон тез-тез иваз мешуданд?
8. Давлати Сарбадорон кай ва чӣ тавр барҳам хӯрдааст?

§ 37. ЧИН ДАР АҲДИ СУЛОЛАИ ЮАНҶО

ЧИН ДАР АВВАЛИ ҲУКМРОНИИ ЮАНҶО. Чи тавре ки қаблан дар мавзӯҳои бахшида ба Чину Муғул зикр гардида буд, хони муғулҳо Хубилай Чинро ишғол карда, соли 1279 худро дар он ҷо император эълон намуд ва бо ҳамин ба сулолаи нави императорони сулолаи Юанҳои муғулу чинӣ асос гузошт.

Чинро истило кардани муғулҳо барои Чин ниҳоят вазнин афтид. Муғулҳо заминҳои қорами онро аз қор бароварда, шаҳру деҳоташро ғорат карданд. Истилои муғулҳо махсусан ба

кишоварзии Чин зарбаи сахт зад. Бо сабаби он ки Юанҳо доимо дар мухорибаҳо буданд, аз мардumi маҳаллӣ гайр аз андозҳои расмии қонунӣ маблағ ва хӯроквориҳои иловагӣ ситонида, аспхояшонро барои артиш мусодира мекарданд.

Қисми асосии лашкари Юанҳо мугулҳо ташкил мекарданд, вале аҳолии маҳаллӣ низ ба лашкар сафарбар карда мешуд. Ин аскарон дар корҳои хизматрасонӣ, аз қабилҳои борқашонӣ, заминкани, хӯрокпазӣ, чомашӯӣ, либосдӯзӣ ва гайра истифода бурда мешуданд.

Дар натиҷаи истилои мугул аҳолии қосибӣ шаҳрҳои Чин низ дар ҳамон ҳолате монд, ки қишоварзон қарор доштанд. Мугулҳо аксарияти қосибонро ба гулом табдил дода, як қисми онҳо аз Чин берун бурданд, то ки хангоми лашкаркашӣ ба дигар мамлакатҳо ба лашкарҳои онҳо хизмат расонанд.

Дар Чин қосибонии баландхисос оид ба сохтани истифодаи манҷаниқ бисёр буданд. Мугулҳо онҳо ҳамроҳи худ ба лашкарқашихо бурда, дар гирифтани шаҳру қалъаҳо истифода мебуданд.

ЗАМИНДОРӢ. Дар Чин ханӯз дар замони ҳукмронии сулолаи Сун заминдорӣ хусусӣ афзуд. Дар асрҳои XI-XII мулкҳои хусусие ба вуҷуд омаданд, ки дар онҳо деҳқонони тобеи иҷоракор меҳнат мекарданд. Дар замони ҳукмронии мугулҳо чунин заминдорӣ идома ёфта, боз ҳам васеътар шуд. Сабабаш он буд, ки ашрофони мугул ба ин ҷо омада, аксарияти заминҳои қинихоро ба даст дароварда, ба моликияти хусусии худ табдил дода буданд.

Заминҳои дайрҳои буддоӣ низ зиёд шуданд. Дар баробари ин аҳволи деҳқонон аз пештара ҳам вазнинтар шуд. Ин қабил қишоварзон акнун пурра ба деҳқонони тобеъ табдил ёфтанд.

Дар қишоварзӣ зухуроти манфии ҷомеа ба расмият мебаромаданд. Масалан, деҳқонон озодона фурӯхта мешуданд. Теъдоди андозҳо ва харгуна ӯҳдадорӣҳои дигари деҳқонон зиёд карда шуданд.

ҚОСИБӢ. То омадани мугулҳо дар Чин қосибӣ ривочу раванқ ёфта буд.

Расми 127. Ҳайкали олиҷаи дарозумрӣ.

*Рисунг 128. Тасвири
пирамард.*

Косибон асосан дар шаҳрҳо сукунат доштанд. Муғулҳои доимо дар лашкаркашиҳо буда ба маҳсулоти истеҳсолкардаи онҳо эҳтиёҷи калон доштанд. Ба ин маҳсулот дар хориҷа ҳам бисёр ниёзмандон буданд. Муғулҳо аз косибон низ андози калон меситонданд. Ғайр аз ин, як қисми маҳсулоти косибиро мусодира карда, ба Муғулистон мефиристонданд.

Императорони сулолаи Юанҳо барои пешрафти косибӣ диққати калон меоданд. Косибӣ ба онҳо имконият меод, ки аз савдои дохилӣ ва хориҷӣ

ба хазинаи давлатӣ маблағи калон ворид созанд.

ТИҶОРАТИ ЧИН. Қаблан Чин бо давлатҳои дурдаст алоқае надошт. Баъди истилои Муғул он бо давлату халқҳои дурдасттарини империяи Муғул низ робитаи қавӣ пайдо намуд. Гап дар бораи он меравад, ки Чингизхон ва писару наберагони ӯ дар тӯли даҳсолаҳо давлатҳои зиёди Осиёю Аврупоро ишғол намуданд. Тоҷирони чинӣ аз ин истифода бурда, молҳои худро бе мамониат ба ин кишварҳо бе пардохти боч бурда фурӯхта метавонистанд. Дар бозорҳои Чин тоҷирони сершумори Эрон, Осиёи Марказӣ, мамлакатҳои Араб, Ҳиндустон ва кишварҳои дигари ҷаҳон пайдо шуда, доду гирифт мекарданд. Сайёҳи машҳури Венетсияи Италия Марко Поло, ки он вақт ба Чин сафар карда буд, нақл мекунад, ки аз Чин ба хориҷа баровардани маҳсулоти абрешим, чиниворӣ, оҳанӣ ва мисӣ "ба тамоми гӯшаю канори ҷаҳон" сурат гирифта буд.

Сарфи назар аз ин, аз пешравии хоҷагию тиҷорати Чин асосан муғулҳо бахравар мешуданд.

ИНТИҲОИ ҲУҚМРОНИИ МУҒУЛҲО ДАР ЧИН. Дар тӯли ҳукмронии қариб 100-солаи сулолаи Юанҳо муборизаи зидди халқи Чин бар зидди истилогарони муғул катъ нагардида буд. Барои барҳам задани ҳукмронии муғулҳо чандин маротиба сӯйқасдҳои дарборӣ низ ба амал омаданд.

Соли 1351 дар музофотҳои Хэнан ва Шандун шӯриши "Салласурхон" ба амал омад, ки онро "Савсани Сафед" ном созмон омода карда буд. "Салласурхон" ҳатто пойтахти императорони Юанҳо - шаҳри Янтси (он баъд Пекин ном мегирад)-ро ишғол намуданд.

Дар солҳои 60-умин асри XIV шӯришҳои зидди мугулҳо қариб дар ҳамаи музофотҳои Чин ба амал омаданд. Деҳқонон қувваи асосии ин муборизаҳо буданд. Соли 1368 яке аз пешвоёни лашкари озодибахши деҳқонӣ, ки Чжу Юан-чжан ном дошт, ба тахти императори Чин шинонда шуд.

САРЧАШМА

ЧАНГ БО ЧЖАН ШИ-ЧЭН ВА ИШГОЛИ ШАҲРИ ИСИН

Соли усюй (1358), моҳи 10-ум, дар рӯзи тэзянсюй Сюй Да ва Шао Жун (лашкарқашони Чжу Юан-чжан. – *Шарҳи Т. Зиёев*) Исинро ишғол карданд. Қабл аз ин император Чжу Юан-чжан элчӣ фиристонд, то ки ӯ ба Сюй Да ва дигарон гуяд: "Исин шаҳри хурд бошад ҳам, хуб мустаҳкам карда шудааст, бинобар ҳамин онро ишғол кардан кори осон нест. Мегӯянд, ки дар ғарб шаҳр ба кӯли Тайху пайваستاаст".

Чжан Ши-чэн, бегуфтугӯ, аз ҳамин роҳ озука хоҳад овард. Агар лашкар пеши роҳро, ки озука меоваранд, бигирад, пас лашкари дар шаҳрбуда бе хӯроқворӣ азоб мекашад ва забти шаҳр имконпазир мегардад. Аз ин рӯ, Сюй Да ва дигарон роҳи сӯи Тайхуро бурида, қуввахоро муттаҳид ва барқосо ба шаҳр ҳамла оварда, онро ишғол намуданд.

ЛУҒАТ

Манҷаник – як намуди силоҳи вазнини аз чӯбу оҳан сохта шудааст, ки тирҳои вазнин дорад ва тавассути онҳо девори шаҳрҳо ва қалъаю қасрҳо вайрон карда мешаванд.

Дарбор – қароргоҳи шоҳ, султон, халифа, император, дастгоҳи идораи роҳбари давлат.

Маосюй – дар Чини қадим ва асрҳои миёна ҳар як сол ном дошт, маосюй ва усюй номҳои соли 1358 мебошанд.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Мугулҳо дар аввали ҳукмронияшон Чинро ба кадом ҳолат гирифтанд?
2. Дар бораи лашкари Юанҳо чӣ медонед?
3. Дар бораи вазъи кишоварзӣ ва касибии Чин далелҳо биёред.
4. Вазъи тиҷорати чиниҳоро шарҳ диҳед.
5. Дар бораи шӯриши "Салласурхон" нақл кунед.
6. Ҳукмронии сулолаи императорони Юанҳо кай ба охир расид?

§ 38. ЧИН ДАР АҲДИ СУЛОЛАИ МИН

БА САРИ ҲОКИМИЯТ ОМАДАНИ СУЛОЛАИ МИН. Чи тавре ки дар мавзӯи гузашта гуфта шуд, яке аз саркардагони артиши шӯришчиёни "Салласурхон"-и деҳқонии Чин, ки Чжу Юан-чжан ном дошт, соли 1368 ба тахти императории Чин нишаст. Бо ҳамин дар Чин салтанати сулолаи императорони Юанҳо ба охир расида, давраи салтанати сулолаи нав, ки "Мин" ном гирифтааст, оғоз ёфт. Ин сулола дар Чин то соли 1644 ҳукмронӣ кардааст. Пойтахти императорони Мин аввал шаҳри Нанкин буд, вале дере нагузашта он ба шаҳри Янтсзин кӯчонида шуд. Ин шаҳр ҳоло Пекин ном дорад.

ИДОРАИ СУЛОЛАИ МИН. Бо сабаби он ки сулолаи Мин аз байни деҳқонон баромада буд, императорони аввали он давлатро тарзе идора мекарданд, ки ахволи оммаи заҳматкашонро беҳтар кунанд. Бо мақсади тақсими баробар рӯйхати хироҷ аз нав таҳия карда шуд. Бо шарофати мусодираи заминҳои ашрофони муғул шумораи деҳқонони давлатӣ хеле афзуд. Император борҳо дар бораи аз эътибор соқит кардани андозҳои деҳқонон ва қосибон фармон баровард. Барои васеъ кардани заминҳои кишти обӣ дар охири асри XIV - аввали

Расми 129. Манораи хусни аждаҳор.

асри XV қорҳои обёрикунӣ вусъат ёфтанд. Дар мамлакат даҳҳо обанбору ҷӯйҳо қанда шуданд. Чжу Юан-чжан рушди қосибиро ҳавасманд карда, ҳаҷми андози қосибонро сабуктар кард.

Дар баробари ин дигаргуниҳо дар Чин заминдорин қалон боқӣ монд, гарчанде ки дар аввал он қаме маҳдуд карда шуд. Лашкарқашон низ барои хизмати ҳарбӣ аз давлат замин мегирифтанд, хусусан онҳое, ки масоҳати бузурги заминҳои кишту ҷарогоҳҳоро аз онҳо худ карда буданд. Ин заминҳо барои таъмини дарбори император ва шоҳзодаҳо истифода бурда мешуданд. Чжу Юан-чжан 20 писар дошт. Онҳо дар мансабҳои олии давлатӣ хизмат карда, дар як вақт заминдорони қалонтарин ҳам буданд.

ПАЙДОИШИ МАНУФАКТУРА Дар асрҳои XIV–XV дар Чин корхонаҳои аввалини саноатӣ – мануфактураҳо пайдо шуданд. Ин корхонаҳо матоҳои абрешимӣ ва пахтагӣ мебофтанд, коғаз, чиниворӣ ва лок истеҳсол мекарданд. Саноати кӯҳии иборат аз мануфактураҳои истеҳсоли тилло, нукра, мис, оҳан, намак ва ғайра иборат буд. Саноати бинокорӣ бошад, ба муваффақияти калон ноил шуд. Дар шаҳрҳои Пекин, Нанкин, Кантон ва ғайра қасрҳо, ибодатхонаҳо, манораҳо, пулҳо, қалъа ва иншоотҳои бинокории дигар сохта шуданд. Оид ба баъзе соҳаҳои мануфактураҳои калон, аз он ҷумла мануфактураҳои давлатии истеҳсоли абрешим, чиниворӣ ва ғайра низ сохта шуданд.

ЛАШКАРКАШИҲОИ МИНҲО. Император Чжу Юан-чжан ва императорони дигари Минҳо баъди мустақкам кардани ҳокимияти худ барои вусъати ҳудудҳои Чин ба лашкаркашиҳо даст заданд. Императори аввалини сулолаи Минҳо ҳокимияти худро дар Корея ва Тибет таҳким бахшид. Ворисони ӯ ҳокимияти Минҳоро бар Аннам ҳам паҳн карда, баъд чандин маротиба ба Индонезия, Ҳиндучин ва Малакка лашкар кашиданд. Баъзе сардорони ин мамлакатҳо ҳокимияти императорони Чинро эътироф карданд. Барои чиниён шароити мусоид фароҳам омад, ки ба Ҳиндучин ва Индонезия барои зиндагии муқимӣ кӯч банданд.

Дар нимаи аввали асри XV лашкаркашии императорони сулолаи Минҳо натавон ба мамлакатҳои Шарқ, инчунин ба соҳилҳои шарқии қитъаи Африқо низ сурат гирифтанд. Муҳорибаҳои, ки дар зери роҳбарии амирулбаҳр Чжен Хэ сурат гирифтанд, аз иқтидори бузурги ҳарбии Чини замони салтанати сулолаи Минҳо шаҳодат медиҳанд.

Дар асри XVI вазъият тағйир ёфт. Акнун императорони Мин маҷбур буданд, ки аз ҳамлаҳои истилоии мамлакатҳои дигар ба дифоъи сарҳадҳои давлати худ гузаранд. Аз тарафи Ғарб ба Чин муғулҳо таҳдид мекарданд. Соли 1550 яке аз ворисони Чингизхон бо лашкари бузург ба Пекин зада даромада, онро оташ зад. Дар солҳои 60-ум Чин бар зидди таҷовузи Ҷопон

Расми 130. Паррандагон дар буттазори бамбуки нишастаанд.

мубориза бурд. Ба Минҳо муяссар гардид, ки ба самурайҳои Цопон зарбаи сахт зада, дар охири асри XVI онҳоро аз Чин дур кунанд.

ОҒОЗИ РОБИТАИ АВРУПОИҲО БА ЧИН. Кашфиётҳои бузурги ҷуғрофии асрҳои XV ва XVI роҳи аврупоиҳоро ба Чин низ кушоданд. Ба соҳилҳои Чин аввалин шуда, киштиҳои Португалия лангар партофта, якчанд маҳаллаҳои мустамликавӣ бино карданд. Вале солҳои 50-уми асри XVI ин маҳаллаҳо аз тарафи аҳолии маҳаллӣ нест карда шуданд. Ба ҳар ҳол баъди қидду ҷаҳди зиёд ба португалиҳо муяссар шуд, дар Макаои воқеъ дар ҷанубтари Кантон пораи заминеро иҷора гиранд. Онҳо худро дар ин ҷо мустаҳкам карда, онро дар Шарқ, муддати дароз ба марказ (сарой)-и тиҷоратии худ табдил доданд.

Ҳукумати Минҳо ба хориҷӣ иҷозат наметод, ки ба Чин ворид шуда, ба тиҷорат машғул шаванд ва ё корхона созанд.

ЗАИФШАВИИ ҲОКИМИЯТИ СУЛОЛАИ МИН. Дар охири асри XVI – аввали асри XVII сулолаи Мин тамоман заиф шуд.

Вазъи хориҷии Чин низ бад шуд. Тахминан соли 1606 қабилаҳои манҷурии сокини ҳавзаи дарёи Сунгарии шимолӣ Чин муттаҳид шуда, давлати худро ташкил намуданд. Соли 1625 манҷурҳо Мукден ва қариб тамоми нимҷазираи Ляодунро ишғол намуданд. Баъди якчанд сол Корея низ тобеи манҷурҳо шуд. Дар ин давра тохтутози манҷурҳо ба музофотҳои шимолӣ Чин ба ҳодисаи муқаррарӣ табдил ёфт. Императорҳои сулолаи Минҳо дигар қудрате надоштанд, ки ба истилогарони манҷурии ҷавоби сазовор гардонанд.

ПУҒАТ

Мин – Чжу Юан-чжан бо ҳамин тахаллус ба тахти императории Чин нишаст.

Мануфактура – корхонаест, ки дар он ҷо дар байни кормандон тақсимоти меҳнат вучуд дорад, дар чунин корхона даҳҳо ва ҳатто садҳо одамон кор мекунанд.

Маҳаллаҳои мустамликавӣ – дар чунин ҷойҳо хориҷӣ, яъне мустамликачиён қору зиндагӣ мекарданд.

Манҷурҳо – номи қабилаҳои, ки дар Манҷурия сукунат доштанд.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО

1. Сулолаи Минҳо дар Чин кай ба сари ҳокимият омад?
2. Бигӯед, ки Минҳо Чинро чӣ тавр идора мекарданд?
3. Дар бораи мануфактураҳои Чин чӣ гуфта метавонед?

4. Робитаҳои аввалини аврупоиҳо бо Чин кай ва чӣ тавр сурат гирифтанд?
5. Исбот кунед, ки дар охирҳои асри XVI- оғози асри XVII ҳокимият ва давлати Минҳо заиф шуда буд.

§ 39. ТАЪСИСЁБИИ ДАВЛАТИ МУТТАҲИДАИ ЧОПОН

ВАЗЪИ ЧОПОН ПЕШ АЗ МУТТАҲИДШАВИ. Дар асрҳои XIII–XV Чопон дар ҳолати парокандагӣ қарор дошт. Сёгонҳо ба муттаҳидшавии мамлакат муваффақ шуда натавонистанд. Музофотҳо қариб беист бо ҳамдигар ҷанг мекарданд. Ин ҳолат ба вазъи зиндагии мардум таъсири манфӣ мерасонд. Дехқонон на як бору ду бор бар зидди истисмори табақаҳои ҳукмрон шӯриш бардоштаанд. Яке аз чунин шӯришҳо соли 1428 дар наздикии шаҳри Киото сар зада, баъд дар музофотҳои дигари Чопони Миёна паҳн шуд. Шиори шӯришгарон "Нест бод самурайҳо!" буд. Ин шӯриш ҳанӯз пурра қатъ нагардида, баъди 13 сол шӯриши нав ба амал омад. Дар нимаи дуюми асри XV низ чунин шӯришҳо мунтазам ба амал меомаданд. Ба зами ин, дар солҳои 50-ум ва 60-уми асри XV дар Чопон гурӯснагӣ шуд. Дар натиҷаи он танҳо дар як шаҳри Киото 80 ҳазор нафар одамон ҳалок гардид.

Дар баробари дар сатҳи паст қарор доштани аҳоли кишоварзон дар Чопон кӯҳкани, касибӣ ва савдо пеш рафт. Кӯҳканои дар ҳаҷми хеле зиёд охан, мис, тилло ва нуқра истехсол менамуданд. Косибон шамшерҳои хушсифаттарин тайёр мекарданд. Ҳар сол аз Чопон ба хориҷа даҳҳо ҳазор шамшер бароварда мешуд. Тоҷирони чопонӣ дар хориҷа танҳо дар як соли 1483 67 ҳазор адад чунин силоҳ фурӯхтаанд.

Тоҷирони чопонӣ молҳои худро ба Корея, Чин, Тайван, ҷазираҳои Филиппин, Ветнам ва Сиам бурда мефурӯхтанд. Бо сабаби ривочи

*Расми 132.
Самурайҳои Чопон.*

косибнио тичорат дар Ҷопон бандарҳои калони дорон даҳҳо хазор нафар аҳоли бунёд мешуданд. Сакаи, Хиого, Хаката ва Нагасаки аз ҷумлаи чунин шаҳрҳо буданд.

ТАЪСИСҶИИ ДАВЛАТИ МУТТАҲИДАИ ҶОПОН. Чи тавре ки айён гашт, зарурати муттаҳид кардани мамлакат ба миён омада буд. Ин корро танҳо ашрофони калони бо мадади лашкарҳои самурайҳо ва дастгирии шаҳрҳо таъя мекардагӣ иҷро карда метавонистанд.

Чунин шахс Ода Набунага буд. Ӯ аввалин шуда, барои муттаҳид сохтани Ҷопон якчанд ҳокими соҳибистиклолро торумор карда, худӣ сёғунро низ аз ҳокимият маҳрум сохт.

Набунага аз ҳисоби самурайҳо ва деҳқонон дастаи пурзӯре ташкил намуда, онро бо силоҳи оташфишони хоричӣ мусаллаҳ намуд. Ба Набунага муяссар шуд, ки артишҳои ҳокимони саркашро торумор намуда, дар Ҷопон ҳокимияти диктаторӣ ҷорӣ кунад. Ҳокимияти диктатории ӯ аз соли 1568 то соли 1582 давом кард. Набунага барои пешрафти тичорат кӯшиши зиёд сарф намуд. Савдуро дар тамоми Ҷопон озод ва сарҳадҳои гумрукии дохилиро бекор кард. Дар мамлакат роҳҳои бисёр сохт ва усули ҷамъовари андозро ба низом даровард.

ИДОМАИ МУТТАҲИДКУНИИ ҶОПОН. Набунага Ҷопонро пурра муттаҳид карда натавонист. Ҳангоми дар қайди ҳаёт будани худ ӯ аз 66 музофот танҳо 30 музофоти мамлакатро ба зерӣ итлоати худ дароварда буд. Баъд аз вафоташ ҳокимият ба ҳамсафи ӯ Тайетомӣ Хидзеси гузашт. Ӯ аслан деҳқон буда, дар лашкари Набунага ҳамчун аскар хизмат мекард.

Расми 133. Ҳайкалчаҳои ҷӯбини маросими даосҳо.

Хидзеси кори Набунагиرو идома дод. Ба ӯ муяссар шуд, ки ба истиклолияти ҷазираҳои Сикоку ва Кюсю хотима бахшида, баъд бомуваффақият ба шимолӣ мамлакат – ба ҷазираи Хонсю лашкар кашад. Хидзеси дар он ҷо барои бунёди шаҳри Осака санги аввалинро гузошт, ки он баъдтар ба бандари калонтарини Ҷопон табдил ёфт.

ЛАШКАРКАШИИ ХИДЗЕСИ БА КОРЕЯ. Хидзеси дар назди худ вазифа гузошт, ки Корея, Манчурия, Тайван ва ҷазираҳои Филиппинро ишғол намуда, баъд ба забти Чин шурӯъ кунад. Барои ҳамин ӯ дар тӯли якчанд сол лашкари 300-ҳазорнафаран дорои флоти пурзӯрро ташкил намуда, баҳори соли 1592 ба Корея лашкар кашид. Ҳукумати Корея барои рафъи таҷовузи Чопон тайёр набуд. Лашкари Корея дере нагузашта, дар наздики шаҳри Сеул торумор карда шуд. Император ва дигар ҳукуматдорон аз пойтахт фирор карданд. Чин Кореяро тобеи худро пуштибонӣ карда натавонист.

Халки беҳукуматмондаи Корея ба ҳаракати партизанӣ оғоз намуд. Онҳо ба дастаҳои артиши дар маҳалҳо парокандабуда ҳамроҳ шуда, пеши роҳи истилогаронро гирифтанд. Ба ин қувваи муштарак сарфармондеҳи флоти Корея Ли Сун Син роҳбарӣ мекард. Ӯ ба артиши истилогарони Чопон чандин маротиба паси ҳам зарба зад. Флоти Чопон шикаст хӯрд. Артиши Чин ҳам ба ёрии кореягӣ омад. Душман ба муқобилати артиши муттаҳиди Кореяю Чин тоб овара натавониста, ақибнишинӣ кард. Шаҳри Сеул аз истилогарон озод карда шуд. Вале ин вақт фармондеҳи артиши муттаҳида аз фаъолини халқ тарсида, бо императори Чопон Хидзеси гуфтушунидро оғоз кард. Ба муқобили Ли Сун Син дасисаҳо низ оғоз ёфтанд. Ӯ ҳатто аз вазифааш сабукдӯш карда шуд. Вале лашкарҳои Кореяю Чин аз Чопониҳо саҳт шикаст хӯрданд. Барои ҳамин император маҷбур шуд, ки Ли Сун Синро аз нав сарфармондеҳи лашкар таъин кунад. Қӯшунҳои муттаҳиди Чину Корея аввал дар наздикии Сеул ва баъд дар наздикии Норянҷжина лашкарҳои Чопонро шикаст дод.

Соли 1614 вориси тахту тоҷи Хидзеси – Иеясу Токугава бо Корея ва Чин дар бораи ба Корея даъвогар набудани Чопон созишнома имзо кард. Ҳамин тариқ, нақшани император Хидзеси амалӣ нагардид.

БАРПОШАВИИ РЕЖИМИ ТОКУГАВА. Соли 1598 дар Чопон ҳокимият ба дасти ҳамсафи Хидзеси – Иеясу Токугава мегузарад. Ӯ низ аз ҳокимони калонтарини феодалӣ ва роҳбари музофотҳои шарқӣ буд. Токугава дар Эдо қалъаи мустаҳкамкардашуда дошт.

Токугава соли 1603 худро сёгон эълон намуд. Ӯ асосгузори сулолаи нави императорони Чопон буд. Иеясу Токугава режими худро дар Чопон пурра муқаррар карда натавониста, аз дунё ҷашм пушид. Танҳо дар замони ҳукмронии сёғуни сеюми ин

хонадон – Иемитсу Токугава дар Ҷопон режими сулолаи Токугава бо пуррагӣ муқаррар карда шуд.

Дар бораи сёгунҳои хонадони Токугава шумо муфассалтар дар синфи 7-ум маълумот хоҳед гирифт.

САРЧАШМА

ҲУКУМРОНИИ МИНОМОТО ЁРИТОМО

Оз Хиромото (барои Миномото Ёритомо) лоиҳаи зеринро таҳия кард.

"Феълан низоъи бузург бори нахуст пахш карда шуд ва аҳолии Конто худро ором ҳис карда, дар шахси идораи сайёри ҳарбӣ тақягоҳи худро дарёфт, вале лаънатзадагонии ҷуръатнок дар ҳар ҷо дамашонро гирифта, пинҳон шудаанд. Вақте ки онҳо сар мебардоранд, торумор карда хоҳанд шуд...

...Агар имрӯз нақшаи амалиёт мураттаб сохта шавад, пас аз дар ҳамон вилоятҳо таъин намудани шахсони ба ҳукумат тобеъ чораи беҳтаре нест. Дар мулкҳои хусусӣ (сёэн) бошад, сардорони мулкҳо таъин карда мешаванд. Ба ҳамаи онҳо супориш дода мешавад, ки дар маҳалҳои масъули худ исёнгаронро таъкибу дастгир намуда... дар мамлакат оромӣ фароҳам оваранд...

...Дар моҳи 7-уми (1191) амри император баромад, ки он ба Ёритомо (номи Минамото) рутбаи Сейи тайсёгун, яъне сарлашқарро барои пахшу мағлубкунии ваҳшиҳо додааст.

...Дар моҳи 1-уми соли 4-ум (Кэнкю соли 1193) Ёритомо тартиби мансабҳои калонро барои ҳаман лашқаркашон ва самурайҳо муқаррар намуд".

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Ҳолати пеш аз муттаҳидшавии Ҷопонро шарҳ диҳед.
2. Давлати муттаҳидаи Ҷопонро кӣ ва чӣ тавр ташкил кард?
3. Ода Нобунага кӣ буд? Ё барои пешрафти хоҷагию тиҷорати Ҷопон чӣ корҳо кардааст?
4. Тайетомии Хидзэси барои муттаҳидкунии Ҷопон чӣ хизмат кардааст?
5. Дар бораи лашқаркашии Ҷопон ба Корея нақл кунед.
6. Режими сулолаи Токугава дар Ҷопон кай ва чӣ тавр муқаррар гардид?
7. Аз сарчашмаҳо чӣ фаҳмидед?

§ 40. ДАВЛАТИ ТЕМУР

Дар охирҳои асри XIII империяи бузурги Чингизхон ба якчанд давлати мустақил тақсим шуд. Дар Осиёи Марказӣ, ки аҷдодони писари дуҷуми Чингизхон – Чағатой ҳукмронӣ мекарданд, дар навбати худ дар асри XVI ба якчанд қисм тақсим шуданд. Ҳафтруд ва Туркистони Шарқӣ давлати махсус – Муғулистонро ташкил намуданд. Дар Мовароуннаҳр нишонҳои давлати нав ба вуҷуд омаданд. Солҳои 60-ум дар поёноби дарёҳои Сир ва Аму давлати мустақили Хоразм бо марказаш шаҳри Урганҷ аз нав ташкил ёфт.

Дар байни хонҳои Муғулистон ва Мовароуннаҳр барои ҳокимият ва заминҳо доимо мубориза мерафт. Қabilaҳои муғулу турки чорводори бодиянишини Осиёи Марказӣ ба зиндагии муқимӣ ва кишоварзӣ мегузаштанд. Дар баробари ин омезиши муғулу туркҳо бо халқи маҳаллӣ сурат мегирифт. Самарқанд ба маркази мубориза бар зидди зӯровариҳои хонҳои Муғулистон табдил ёфта буд.

ТЕМУР ДАР МУБОРИЗА БАРОИ ҲОКИМИЯТ. Аслу насаби Темур аз қabilaи муғули барлос буд. Ин қabila дар Мовароуннаҳр аз оғози асри XIV зиндагӣ мекард. Барлосҳо монанди қabilaҳои дигари муғулӣ бо қabilaҳои туркӣ омезиш ёфта, забон ва урфу одатҳои худро гум карда буданд. Темур низ аз қabilaи ҳамин муғулҳо буд.

Соли 1361 Темур аллақай ҳамчун фармондеҳи номии дастан калони мусаллаҳи аз ҷумлаи аъзоёни қabilaҳои барлосҳо ва қabilaҳои дигар ташкилкарда маълум буд. Темур ба хизмати хони Муғулистон Туглуқ-Темур дохил шуда, ба ӯ дар ишғоли Самарқанд ёрӣ расонд. Ҳамчун мукофот барои хизматаш Туглуқ-Темур ӯро ҳокими шаҳри Кеш таъйин намуд. Вале Темур ба ин

Рисми 134. Гӯри Амир Темур дар Самарқанд. Асри XV.

вазифа қаноат накарда, ба хизмати амири Балх – Ҳусейн рафт. Ҳусейн душмани Туғлуқ-Темур буд. Онҳо якҷоя шуда, бар зидди Туғлуқ-Темур ҷанг карданд, вале шикаст хӯрданд. Баъди тайёрии ҳаматарафа ба Темур ва Ҳусейн муяссар шуд, ки Мовароуннаҳрро аз дасти Туғлуқ-Темур кашида гиранд. Вале соли оянда аз муғулҳо боз ҳам шикаст хӯрда, мачбур шуданд, ки ба Балх фирор кунанд. Ҳамон сол дар яке аз мухорибаҳо Темур аз пояш тир хӯрд. Аз ҳамин вақт сар карда, ӯ номи "Темурланг"-ро мегирад.

ШҮРИШИ САРБАДОРОН. Соли 1365-1366 дар Самарқанд бар зидди Туғлуқ-Темур шӯриши Сарбадoron сар мезанад, ки ба он Мавлонозода ном донишҷӯи яке аз мадрасаҳои шаҳр роҳбарӣ мекард. Ба Сарбадoron муяссар шуд, ки муғулҳоро аз Самарқанд пеш карда, ҳокимиятро ба даст дароранд. Сарвари Самарқанд ва гирду атрофи он ба ихтиёри Мавлонозода, Абӯбакр ва Хурдаки Бухорой гузашт. Муғулҳо хостанд, ки ба Самарқанд ногаҳон ҳамла оварда, Сарбадoronро торумор кунанд, вале шикаст хӯрданд. Баъди ин Сарбадoron ҳокимияти худро бо тезӣ дар тамоми Мовароуннаҳр паҳн кардан гирифтанд. Аз ин лаҳзаи муносиб Темур ва Ҳусейн истифода бурданд.

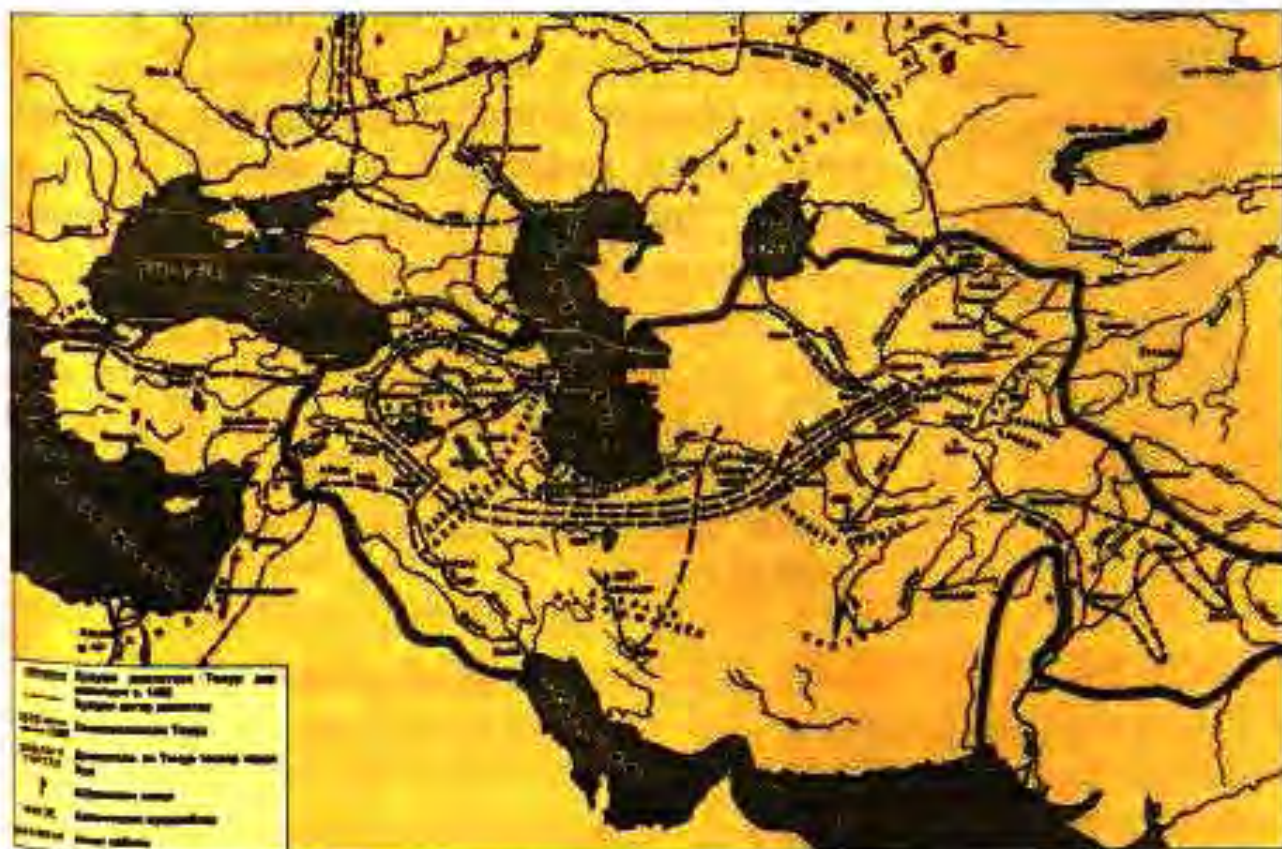
БА ҲОКИМИЯТ СОҲИБ ШУДАНИ ТЕМУР. Ҳусейн ва Темур бо роҳи фиребу найранг аз Балх ба Самарқанд меоянд. Ҳамин тавр бо фиреб роҳбарони шӯриши Сарбадoronро дастгир ва қатл карданд. Онҳо танҳо Мавлонозодаро зинда дар зиндон нигоҳ медоштанд. Дар давлати дар Мовароуннаҳр ташкилкардаи Сарбадoron Темур ва Ҳусейн ҳукмрон шуданд, вале амир Ҳусейн дар мақоми аввал буд. Ба чунин мартаба Темур розӣ шуда наметавонист. Барои ҳамин ӯ лаҳзаи мувофиқ мекофт, то ки ҳокими ягонаи Мовароуннаҳр шавад. Даре нагузашта барои ҳокимият дар байни онҳо зиддият ба амал омад ва он ба задухӯрди мусаллаҳона мубаддал гардид. Соли 1370 Темур дар яке аз задухӯрдҳо аскарони Ҳусейнро торумор карда, худи ӯро асир гирифт ва баъд ӯро ба қатл расонда, худро амири Мовароуннаҳр эълон кард. Ҳамин тавр, давлати Темур ба вучуд омад.

ЗАБТКОРИҲОИ ТЕМУР. Темур ба ҳукмронии танҳо Самарқанд қаноат намекард, аввал ҳокимияти худро дар Мовароуннаҳр мустаҳкам кард ва баъд соли 1372 ба поёноби дарёҳои Аму ва Сир – ба Хоразм лашкар кашид. Пас аз лашкаркашии 5-ум соли 1388 ӯ Хоразм ва пойтахти он шаҳри Урганҷро, ки дар

Аврупои Шарқӣ ва Осиёи Марказӣ маркази калонтарини тичоратӣ буд, фатҳ намуда, ба хок яксон кард. Темур аҳолии ин шаҳро бо зӯрӣ ба Самарканд кӯчонда, фармуд, ки шаҳри Урганҷро вайрону хароб ва баъд шудгор карда, ҷав коранд.

Баъди ба даст овардани Хоразм Темур дар тӯли чандин соли дигар бар зидди Тӯхтамиш мубориза бурд. Тӯхтамиш аввал хони Урдаи Сафед ва баъд хони Урдаи Тиллоӣ буд. Дар натиҷаи се лашкаркашӣ (солҳои 1389, 1391 ва 1395) Темур ниҳоят Урдаи Тиллоиро торумор кард. Дар рафти ин лашкаркашиҳо шаҳрҳои калони Урдаи Тиллоӣ - Сарой Берке ва Аштархонро оташ зад. Тобистони соли 1395 аз ҷануб ба сарзамини Рус ҳам зада даромада, то шаҳри Елец расида, ба шаҳри Маскав таҳдид кард. Вале ўро аз раъйаш танҳо хабари нооромии Осиёи Марказӣ гардонд.

Дар солҳои 80 ва 90-уми асри XIV Темур ба Эрон, Байаннаҳрайн ва давлатҳои дигар ҳам лашкар кашид. Ӯ тавонист, ки аввал Хуросон, Афғонистон ва Қафқозро забт намуда, баъд Ҳиндустонро ишғол намояд. Дар рафти ин лашкаркашӣ Темур шаҳри Деҳлиро горат кард. Дар оғози асри XV Байаннаҳрайн ҳам ба Темур таслим шуд. Пас аз ин лашкаркашии худро дар самти Сурияю Осиёи Хурд давом дода,

Рисми 135. Харитаи шоҳанивоҳии Темур.

Расми 136. Мақбарои Бибихонум.

тарин маҳсуб мешавад. Чанд мисол меорем. Ҳангоми лашкаркашӣ ба Эрон бо фармони Темур сари 70 ҳазор одами осоишта аз тан чудо карда шуда ва аз сари онҳо манора сохта шудааст. Соли 1398 Темур дар Ҳиндустон фармуд, ки 100 ҳазор асир қатл карда

Расми 137. Темур.

соли 1402 артиши яке аз лашкаркашони бузургтарини замон – султони Турк Боязидро торумор карда, худро асир гирифт.

Баъди лашкаркашии бомуваффақияти бисёрсолаи худ Темур бо ганимати бузург ва шаъну шарафи беандоза баланд ба Самарқанд баргашт. Ӯ ба ин забткориҳои худ ҳам қонеъ нашуд. Баъди тайёрии начандон зиёд Темур ба Чин лашкаркашид. Вале соли 1405 ногаҳон дар Утрор вафот кард.

ЗОЛИМИИ ТЕМУР. Темур дар таърих яке аз шахсиятҳои золими-тарин маҳсуб мешавад. Чанд мисол меорем. Ҳангоми лашкаркашӣ ба Эрон бо фармони Темур сари 70 ҳазор одами осоишта аз тан чудо карда шуда ва аз сари онҳо манора сохта шудааст. Соли 1398 Темур дар Ҳиндустон фармуд, ки 100 ҳазор асир қатл карда шавад. Сабаби асосии ин амр он буд, ки ба ҷои дур бурдани асирон мушқил будааст. Дар шаҳри Бағдод танҳо дар як рӯз 90 ҳазор кас қатл карда шудааст. Ҳангоми зуҳур ёфтани кӯшиши камтарини муқовимат Темур мефармуд, ки чунин одамон зинда гӯронда шаванд. Мардуми шаҳри Сабзавори Хуросонро низ ҳамин тавр ҷазодод. Фармуд, ки аз одамони зинда девор созанд. Бо фармони Темур баъди чанде дар ин шаҳр аз ҷасади одамон ва хишт девори васеъ ва баланд сохтанд. Ин далелҳо дар бораи бераҳмию золимии Темур шаҳодат медиҳад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Осоии Марказӣ ва аҳолии онро дар арафаи таъсиси давлати Темур чӣ хел дарёфтед?
2. Сабаби ба амири Балх забон як кардани Темурро баён кунед.
3. Шӯриши Сарбадорони Самарқандро тавсиф кунед.

4. Темур ва Ҳусейн чӣ тавр ҳокимиятро аз дасти Мавлонозода ва ҳамсафони ӯ ба даст дароварданд?
5. Дар бораи лашкаркашиҳои Темур нақл кунед.
6. Дар бораи золимии Темур далелҳо биёред.
7. Темур кай ва дар кучо вафот кардааст?

§ 41. ДАВЛАТИ ТЕМУРИЁН

ТАЛОШИ ТЕМУРИЁН БАРОИ ҲОКИМИЯТ. Темур дар зарфи 35 соли ҳукмронияш давлатҳои зиёдро забт карда, империяи бузургро ташкил дод. Баъд аз вафоти ӯ авлодаш дар тӯли якчанд сол барои ҳокимият дар байни худ муҳолифат карданд. Темур ханӯз дар вақти зинда буданаш давлаташро дар байни писаронаш - Ҷаҳонгир, Умаршайх, Мироншоҳ ва Шохруҳ ва набераҳояш Муҳаммадсултон, Пирмуҳаммад, Иброҳим ва Улугбек тақсим карда буд.

Баъди вафоти Темур мӯҳлати зиёде нагузашта буд, ки аксарияти Темуриён худро мустақил эълон карданд. Писари Мироншоҳ ва набераи Темур ҳокими Тошканд, Халилсултон бо тезӣ лашкар гун карда, ба тарафи шаҳри Самарканд раҳсипор шуд. Писари Ҷаҳонгир ва набераи Темур Пирмуҳаммад, ки уро Темур ҷонишини худ эълон карда буд, низ азми забти Самаркандро кард. Лекин Пирмуҳаммад пештар омада, пойтахти давлати Темуриён - шаҳри Самаркандро соҳиб шуд. Пирмуҳаммад аз тарафи шахси номаълум баъди чанде ба қатл расид.

Ба мубориза барои ҳокимият дар давлати Темуриён натавонанд аъзоёни ин сулола, балки намояндагони сулолаҳои дигаре, ки Темур аз ҳокимият маҳрум карда буд, илова шуданд. Барои ҳамин Темуриҳо маҷбур буданд, ки ҳам ба муқобили онҳо ва ҳам ба муқобили ҳамдигар мубориза баранд. Дар Ғарб ва Шимолу Ғарби Эрон намояндагони сулолаи Туркмани Қарақунолу, дар Туркистон бошад, амир Худодод ва шайх Нуриддин исён бардошта, ҳақу ҳуқуқи худро талаб мекарданд. Вақте ки дар соҳилҳои дарёи Аму дар байни лашкарҳои писарамакҳо Халилсултон ва Пирмуҳаммад ҷанг мерафт, Худодод дастаҳои аскарӣ мугулҳо ва қалмиқҳоро якҷоя намуда, ба Мовароуннаҳр ҳамла кард. Ба ӯ муяссар шуд, ки Самаркандро ба даст дароварда, Халилсултонро асир гирад.

БА ҲОКИМИЯТ СОҲИБ ШУДАНИ ШОҲРУХ. Баъди кушта шудани Пирмуҳаммад вазъияти сулолаи Темуриён боз ҳам мураккабтар шуд. Ҳанӯз дар вақти дар қайди ҳаёт будани Темур писари хурдии ӯ – Шохрух ҳокими Ҳирот буд. Ӯ дар ин ҷо тамоми нишонаҳои давлатдориро дошт. Аз он ҷумла, дар ихтиёри ӯ лашкари калон ҳам буд. Баъд аз вафоти Темур Шохрух ба низоъҳои сулолавие, ки дар шаҳри Самарканд сар зада буданд, кордор нашуд, гарчанде ки вориси расмӣ тоҷу тахти Темур буд. Инак баъди қариб 4 соли хомӯшӣ Шохрух дар бораи худ дарак дода, лашкар ҷамъ намуд ва бар зидди Худодод лашкар кашида, ӯро торумор кард. Ӯро тавассути қотиле ба қатл расонид ва Халилсултонро аз асорат озод кард. Шохрух Халилсултонро аз ҳуқуқи ворисии тахту тоҷи Темур маҳрум сохта, ҳокими Рай таъин кард. Идораи Самарканд ва умуман Мовароуннаҳрро Шохрух ба писари 15-солаи худ – Улугбек супорида, роҳи Эронро пеш гирифт. Ӯ фарзандони Ҷаҳонگیر, Умаршайх ва Мироншоҳро аз ҳокимият дур карда, Иброҳимсултон ном писарашро ҳокими Шероз ва писари дигари худ – Суюрғотмишро ҳокими Кобул, Ғазна ва Қандаҳор таъин кард.

Қабилаҳои Қароқуёнлу замини худро, ки Темур забт карда буд, аз нав соҳиб шуда, худудҳои онро васеътар карданд. Шохрух се маротиба бар зидди Қароқуёнлу лашкар кашидааст, вале ба муваффақияти калон ноил нашуда, бо ӯ сулҳ баст ва идораи Озарбойҷонро ба Ҷаҳонگیر ном яке аз намояндагони ин сулола супорид.

Расми 138. Сарбозони аҳди Темуриён. Асри XV. Мусавварию Бехзод.

Дар замони ҳукмронии Шохрух, ки ин соли 1406 оғоз ёфтааст, гарчанде давлати Темуриён заминҳои зиёди худро аз даст дода бошанд ҳам, ханӯз иқтидорашро пурра аз даст надода буд. Сарзамини Темуриён, ки дар илтиҳоти Шохрух буд, дар амал ба ду давлат тақсим шуд – Мовароуннаҳр (марказаш шаҳри Самарқанд) ва Хуросон (марказаш шаҳри Ҳирот). Дар Мовароуннаҳр Улугбек ва дар Хуросон бошад, худи Шохрух ҳукмронӣ мекард.

ОСИЁИ МАРКАЗӢ ДАР ЗЕРИ ҲОКИМИЯТИ УЛУГБЕК.

Гарчанде Улугбеки навҷавон ҳукмрони Самарқанд бошад ҳам, дар амал ҳокимият дар дасти мураббии ӯ, ҳамсафи Темур Шохмалик буд. Баъди ба тахти Самарқанд нишастани Улугбек яке аз сипаҳсолорони Темур ба Самарқанд лашкар кашид. Улугбек маҷбур шуд, ки фирор кунад. Шохрух аз ин хабар воқиф шуда, бо лашкари сершумор ба Самарқанд омад ва исёнгаронро торумор карда, ҳокимияти Улугбекро аз нав барқарор намуд. Вале бо ин вазъияти Улугбек хуб нашуд. Аз ин рӯ, Улугбек аз падараш талаб кард, ки ӯро аз пуштибонии Шохмалик озод кунад. Ҳамин тариқ, Шохрух Улугбекро, ки ин вақт 17-сола буд, ҳукмрони мустақили Мовароуннаҳр таъин намуд.

Сарфи назар аз он, ки Улугбек ҳокими Мовароуннаҳр ҳисоб мешуд, ҳокимияти олии дар ин ҷо ҳам дар дасти Шохрух буд.

Улугбек дар Мовароуннаҳр ҳукмронӣ карда, қариб ҳар сол баҳри зиёрати падараш ба Ҳирот мерафт. Ба Улугбек лозим меомад, ки гоҳ бар зидди ҳокимони саркаши маҳаллӣ ва гоҳ бар зидди таҷовузкорони мугули мубориза барад. Ӯ дар ин мубориза на ҳама вақт голиб мебаромад. Боре ўзбекони бодиянишин лашкари Улугбекро торумор карда, шаҳру деҳоти Мовароуннаҳро гонат карданд. Шохрух аз ин боҳабар шуда, бо лашкари пурзӯр бо тезӣ ба он ҷо омада, ба писараш ёрӣ расонд. Ҳокимияти ӯро аз нав барқарор карда, гунаҳгорони шикастхӯро бо калтак ҷазо дод. Улугбекро аз ҳокимият дур карда, баъд аз гуноҳаш гузашта, ҳокимиятро дар Мовароуннаҳр аз нав ба ӯ баргардонд. Баъд аз ин Улугбек фаҳмид, ки қобилияти лашкаркашӣ надорад, минбаъд ба лашкар сарварӣ намекард.

ВАФОТИ ШОХРУХ ВА ҚАТЛИ УЛУГБЕК. Соли 1447 Шохрух дар Ҳирот вафот кард. Улугбек қарор дод, ки муддате дар Ҳирот истиқомат кунад. Дар ҳамин вақт ўзбекони бодиянишин ба пойтахти Улугбек – шаҳри Самарқанд ҳамла карданд. Ӯ маҷбур

шуд, ки бо тезӣ ба Мовароуннаҳр баргардад. Дар роҳ лашкари душман ба лашкари Улугбек бархӯрд. Дар муҳориба Улугбек аскарӣ зиёд талаф дод. Ин шикаст обрӯю эътибори ӯро коҳонд.

Дар дарбор ва байни аъёну ашрофу рӯхониён муҳолифони Улугбек бисёр буданд. Ин ашхос марғи Улугбекро мехостанд. Ба онҳо муяссар шуд, ки писари Улугбек Абдулатифро бар зидди падар ба исён водор созад. Дар муҳорибаи лашкари падару писар Улугбек шикаст хӯрда, аз тахти подшоҳӣ маҳрум гардид ва охириҳои моҳи октябри соли 1449 бо фармони Абдулатиф кушта шуд.

ДАВЛАТИ ТЕМУРИҲО ДАР АҲДИ АБЎСАИД. Абдулатиф орзу мекард, ки соҳиби тахту тоҷи падар шавад. Вале ин орзуи ӯ чомаи амал напӯшид. Абдулатиф баъди шаш моҳ аз ҷониби ҳарбиён қатл карда шуд. Баъди қатли Абдулатиф мубориза барои ҳокимият дар байни аъзоёни сулолаи Темуриён аз нав авҷ гирифт. Ва ниҳоят, ба Абӯсаид ном шахс, ки ба хонадони Темуриён тааллуқ дошт, муяссар шуд, ки бо ёрии пешвои ўзбекони бодиянишин Абулхайрхон дар Мовароуннаҳр ҳокимияти Темуриёнро

аз нав барқарор кунад. Абӯсаид дар давлати Темуриён солҳои 1451-1469 ҳукмронӣ кардааст. Дар ин солҳо ҳудудҳои давлати Темуриён қариб пурра аз нав барқарор карда шуд. Ӯ ҳокимиятро дар Ҳирот ва тамоми Хуросон ба даст даровард. Дар аҳди Абӯсаид қаламрави давлати Темуриён аз кӯҳҳои Тиёншон то Бағдод ва аз даштҳои Қирғиз то сохилҳои дарёи Ҳиндро дар бар мегирифт.

БАРҲАМ ХҶРДАНИ ДАВЛАТИ ТЕМУРИЁН. Баъди вафоти Абӯсаид давлати Темуриҳо бевозгашт рӯ ба таназзул ниҳод. Дар соли 1469 дар Мовароуннаҳр ҳокимият ба дасти фарзандони Абӯсаид ва дар Хуросон ба дасти авлодони Умаршайх гузашт. Намояндаи машҳури

Раҷми 139. Расидхонаи Улугбек. Бурриши он. Тахминан соли 1428 сохта шудааст.

ин хонадон Султон Хусайни Бойқаро дар Ҳирот ба ҳокимияти Темуриён соҳиб шуда, дар он чо муддате чанд хукмронӣ кард.

Дар охирҳои асри XV Шайбониҳо ба каламрави давлати Темуриён ва хусусан, ба Мовароуннаҳр мунтазам ҳамла оварда, онро хароб мекарданд. Ин тохтутозҳо махсусан, баъд аз вафоти Абулхайрхон пурзӯртар шуданд. Писари ӯ Муҳаммад Шайбониҳон дар назди худ вазифа гузошт, ки орзую омоли бобояшро оид ба забти давлати Темуриҳо ва ташкил намудани давлати Шайбониҳо ба иҷро мерасонад. ӯ соли 1501 шаҳри Самаркандро аз Бобур ном Темурии охирин қашада гирифт. Ҳамон сол давраи барҳам хӯрдани давлати Темуриён ҳисобида мешавад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Дар бораи ба ҳокимияти давлати Темуриҳо соҳиб шудани Шохруҳ нақл кунед.
2. Дар бораи Улуғбек маълумот диҳед.
3. Шохруҳ ба гунаҳорони шикастхӯрии лашкарҳои Улуғбек чӣ хел ҷазо дод?
4. Муборизаи Шохруҳ бар зидди Қарақуянлу чӣ тавр анҷом ёфт?
5. Дар бораи кушта шудани Улуғбек ва писари ӯ Абдулатиф маълумот диҳед.
6. Абӯсаид давлати Темуриҳоро чӣ хел идора кард?
7. Давлати Темуриҳо қай ва чӣ тавр барҳам хӯрд?

§ 42. СУЛТОНИИ ДЕҲЛӢ

ТАЪСИСИ СУЛТОНИИ ДЕҲЛӢ. Султон Маҳмуди Ғазнаӣ ва авлодони ӯ борҳо ба Ҳиндустон лашкар қашада, онро гонат карда буданд. Баъди соли 1151 аз тарафи Ғуриён гирифта шудани шаҳри Ғазна Ғазнавиён ба Ҳиндустон фирор карданд. Дар Ғазна ҳокимият ба дасти Ғуриён гузашт.

Соли 1175 ҳокими Ғазна – Муҳаммади Ғурӣ ба Ҳиндустон лашкар қашада, музофоти Панҷобро ишғол намуд. Солҳои 90-уми асри XII ӯ минтақаҳои байни дарёҳои Ҷамнаю Ганг ва музофоти Банғоларо ҳам забт кард.

Баъд аз он ки Муҳаммади Ғурӣ вафот кард, ҷои ӯро Қутбиддини Ойбек гирифта, алоқаашро аз Ғазна тамоман қанд ва дар шимоли Ҳиндустон давлати соҳибистиклол ташкил намуд.

Давлати навтаъсиси Қутбиддин ба худ номи "Султони Дехлӣ"-ро гирифта, дар асрҳои XIII-XV яке аз давлатҳои калонтарини Шарқ буд.

Султони Дехлӣ дар ин давра васеъ шуд. Ба он гайр аз Ҳиндустони Шимолӣ, инчунин Ҳиндустони Марказӣ ва аксарияти давлатҳои паҳнкӯхи Дакан низ дохил шуданд. Онҳоро султон Аловуддини Хилҷӣ забт карда буд. Султон Муҳаммади Туглак қариб тамоми Ҳиндустонро забт намуда, орзу дошт, ки Эрон ва Чинро низ забт кунад. Султони Дехлӣ сарфи назар аз бузургии қаламрави худ пурзӯру марказиятнок набуд.

СОХТИ ДАВЛАТӢ. Султони Дехлӣ давлати феодалӣ буд. Тамоми заминҳо моликияти султон ҳисобида мешуданд. Шахсоне, ки аз ҷойҳои дигар омада, хизмати артишро ба ҷо меоварданд, аз султон замини муваққатӣ - "иктоъ" мегирифтанд. Феодалҳои калони маҳаллӣ заминҳои меросӣ доштанд. Баъд аз вафоти онҳо замини меросӣ ба фарзандонашон мегузашт. Ин феодалҳо инчунин музофотҳои худро идора карда, қариб тамоман мустақил буданд. Ба султон танҳо як миқдори муайян андоз месупориданду бас. Феодалҳои миёна ва хурди ҳиндӣ ҳам заминҳои камтари меросӣ доштанд. Бо мурури замон омадагони баландмартаба низ соҳиби заминҳои меросӣ мешуданд.

Қисми заминҳо дар ихтиёри рӯҳониён, дайрҳо ва ибодатгоҳҳои дини Ҳиндуия, рӯҳониён ва масҷидҳои исломӣ буданд. Заминҳои муассисаҳои динӣ "вақф" номида мешуданд.

*Расми 140.
Тоҷмаҳал
дар Агра,
наздикии
шаҳри Дехлӣ,
Асри XVII.*

Дар Султони Деҳлӣ усули заминдорӣ исломӣ буд. Дар Султони Деҳлӣ мисли пештара шумораи хоҷагиҳои деҳқонии ҷамоаҳо нисбат ба намудҳои дигари хоҷагидорӣ бартарӣ доштанд.

Заминдорони калон ба хоҷагиҳои худ бевосита машғул намешуданд. Онҳо заминҳояшонро ба деҳқонон ба иҷора дода, аз онҳо ҳосили соф ва ё даромади пулӣ мегирифтанд.

Дар солҳои мавҷудияти Султони Деҳлӣ дар Ҳиндустон шаҳрҳои бисёри нав бунёд шуданд. Дар ин шаҳрҳо одатан қароргоҳҳои султонҳою волиёни онҳо ҷойгир буданд. Яке аз чунин шаҳрҳо Деҳлӣ буд.

Шаҳрҳои ҷанубии Ҳиндустон бештар дар соҳилҳои баҳрҳо бино ёфта буданд. Гоа, Калкута ва Бомбай аз ҳамин қабил шаҳрҳо мебошанд. Дар шимолии султони низ шаҳрҳои калон ба мисли Агра, Панипат, Лохур ва Мултон мавҷуд буданд. Тоҷирони султони аз ин бандару шаҳрҳо маснуоти зиёду гуногуни касибӣ ва пеш аз ҳама, газвору маҳсулоти аттории ҳиндиру мутғасил ба бозорҳои мамлакатҳои Осиёю Аврупо ва Африқои Шимолӣ бурда мефурӯхтанд. Аз он мамлакатҳо ба Ҳиндустон асп, қалъагӣ, мис ва пулҳои тиллою нуқрагин меоварданд.

ОҶОЗИ ТАНАЗЗУЛИ СУЛТОНИИ ДЕҲЛӢ. Дар охири асри XIV Султони Деҳлӣ давлати марказиятнок набуд. Дар он ҷо давлатҳои сершумори мусулмонӣю ҳинду беист бар зидди ҳамдигар ҷанг мекарданд. Султон ба муқобили ҳокимони музофотҳои Бангола, Синд, Орис ва Гучарат ҷанг карда, онҳоро ба ҳок яқсон кард. Соли 1366 султон Фирӯз баъд аз паҳши шӯрише, ки дар Гучарат сар зада буд, фармуд, ки мардуми маҳалҳои асосии шӯриш қир карда шаванд. Дар солҳои 70-ум ва 80-ум бошад, Султони Деҳлӣ чунон заиф шуд, ки он дигар амнияти музофотҳоро таъмин карда наметавонист.

Дастаҳои алоҳидаи муғулҳо то ба шаҳрҳои калони султони - Лохур ва Деҳлӣ омада расиданд.

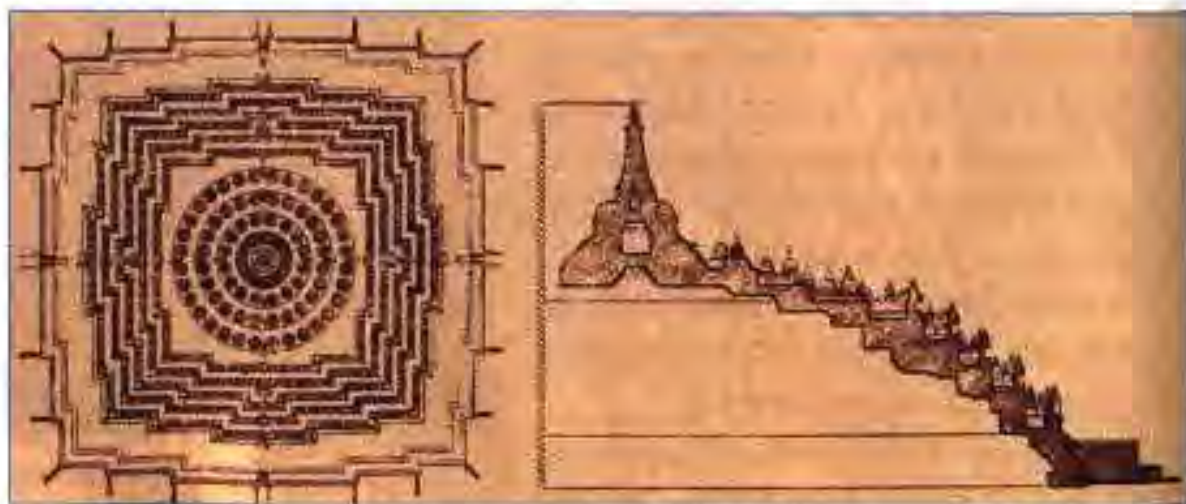

Расми 141. Ҷанги Офтоб, ки тавассути он вақтро муайян мекарданд.

ЛАШКАРКАШИИ ТЕМУР БА СУЛТОНИИ ДЕХЛӢ. Темур аз вазъияти муносиб истифода бурда, тирамохи соли 1398 бо лашкари 120-ҳазорнафараи худ ба Султони Дехлӣ ҳамла овард. Султон пеши рохи лашкари бузурги Темурро гирифта натавонист. Баъд аз гирифтани Дехлӣ Темур аз дарёи Ҳинд гузашт ва шаҳру деҳаҳои Панҷобро паи ҳам гирифта, онҳоро талаю тороч мекард. Ӯ ба мусулмону ҳинду раҳм намекард, онҳоро ба қатл мерасонд. Пойтахти султонӣ – шаҳри Дехлӣ талаю тороч карда шуд. Даҳҳо ҳазор сокинони Дехлӣ кушта шуданд. Қисми онҳо фирор карда, қисми дигар асир афтоданд. Косибон ва бинокорони гулдасти Ҳиндустон зӯран ба Самарқанд фиристода шуданд. Темур баъди як сол бо ғанимати бузург ба Самарқанд баргашта, ба хотири ғалаба бар Султони Дехлӣ фармуд, ки дар ин шаҳр масҷиди бузурги ҷомеъ созанд.

СУЛТОНИИ ДЕХЛӢ ДАР АСРИ XV. Темур Ҳиндустонро горату ба ҳок яқсон карда, бо ин кирдори худ ба ҳокимияти бе ин ҳам таназзулӯфтаи Султони Дехлӣ зарбаи марговар зад. Темур дар назди худ мақсад нагузошта буд, ки Ҳиндустонро ба империяи бузургаш ҳамроҳ созад. Ӯ Ҳиндустонро ба ҳоли худ гузошт. Баъд аз рафтани Темур дар шимоли Ҳиндустон мубориза дар байни феодалҳои мусулмон ва ҳинду боз ҳам тезу тундтар шуд. Дигар на султон ва на ягон ҳокими дигари шимол ё ҷануб наметавонист Ҳиндустонро муттаҳид созад. Дар асл шимоли исломӣ ва ҷануби ҳиндуия дар муқобили ҳамдигар меистоданд.

Дар тӯли асри XV Султони Дехлӣ аллакай ҳамчун давлати бузург вучуд надошт. Он яке аз давлатҳои қатории Ҳиндустон

Рисми 141. Нақши бурриши ибодатхона дар ҷазираи Ява.

ба шумор меџафт, сарфи назар аз он ки ҳокими шаҳри Дехлӣ мисли пештара дорон унвони султони бузурги Дехлӣ буд. Давлати нисбатан калони ин минтақаи Ҳиндустон Бангола буд. Вале он ҳам дар Ҳиндустони Шимоли вазифаи ҳукмронро иҷро карда наметавонист. Дар чунин ҳолат Султони Дехлӣ ва тамоми Ҳиндустон дар назди ҳамлаҳои нави муғулу туркҳо тоб оварда натавонист.

БАРҲАМ ХҶРДАНИ СУЛТОНИИ ДЕҲЛӢ. Баъди аз тарафи Шайбониён барҳам задани давлати Темуриён намояндаи охирини ин сулола, вориси тахту тоҷ ва набераи Темур – Бобур соли 1526 бо лашкар ва ҷонибдорони худ роҳи Ҳиндустонро пеш гирифт.

Пеш аз ба Ҳиндустон ҳамла кардани Бобур Афғонистон ва як қисми Эрони Шарқӣ, шаҳрҳои Кобул ва Ғазнаро ба даст даровард.

Бобур аз ҳамин ҷо бо лашкари 20-ҳазорнафаран иборат аз туркҳо, тоҷикон ва пуштуҳо ба Ҳиндустони Шимоли лашкар кашид.

Дар Ҳиндустон муҳорибаи ҳалқунанда дар ҳамвориҳои назди шаҳри Панипатаи воқеъ дар шимолтари Дехлӣ 21 апрели соли 1526 ба амал омад. Дар ин муҳориба султони охирини Султони Дехлӣ – Иброҳими Лудӣ кушта шуд. Баъди ин Бобур Дехлиро забт намуда, худро шоҳи Ҳиндустон эълон кард. Соли оянда ҳокимони музофотҳои мусулмон ва ҳинду лашкари 100-ҳазорнафара гун карда, бар зидди Бобур ба ҷанг даромаданд, вале дар муҳорибаи назди Канваги воқеъ дар наздикии шаҳри Агра торумор карда шуданд. Бо ҳамин Султони Дехлӣ барҳам хӯрд.

ЛУҒАТ

Иқтоъ – замине, ки султон ба шахси мансабдори давлатӣ барои хизматаш муваққатан меҳод.

Масҷиди ҷомеъ – масҷиде, ки дар он мусулмонҳо намози ҷумъаро меҳонанд.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Султони Дехлӣ кай ва чӣ тавр таъсис ёфтааст?
2. Гуриён ба Султони Дехлӣ чӣ муносибат доштанд?
3. Дар бораи хоҷагӣ, касибӣ, тиҷорат ва шаҳрҳои Султони Дехлӣ маълумот диҳед.

4. Дар бораи ҷанги Темур ба муқобили Султони Дехлӣ нақл кунед.
5. Иббот кунед, ки дар асри XV Султони Дехлӣ ба давлати заиф табдил ёфт.
6. Султони Дехлӣ кай ва чӣ тавр барҳам хӯрдааст?

§ 43. ИМПЕРИЯИ ТЕМУРИЁНИ ҲИНД

ТАЪСИСИ ИМПЕРИЯ. Ба Бобур ва зурриётҳои ӯ лозим омад, ки дар нимҷазираи Ҳиндустон ва дар масофаи садҳо километр дуртар аз он, давлати худро васеъ кунанд. Худудҳои империяи Темуриёни Ҳинд Афғонистони Шарқӣ, Синд, Кашмир ва дар Ҳиндустони Ҷанубӣ то дарёи Гадаври тӯл кашида буд. Сабаби ин қаламрави бузургро ишғол кардани Темуриёни Ҳинд он аст, ки дар асри XVI Султони Дехлӣ дигар худудхояшро муҳофизат карда наметавонист.

ИСЛОҲОТИ АКБАР. Империяи Темуриёни Ҳинд дар замони ҳукмронии набераи Бобур – Акбар, ки солҳои 1556–1605-ро дарбар гирифтааст, давраи гул-гулшукуфии худро аз сар мегузаронид. Дар ин солҳо худудҳои он дар натиҷаи ишғоли музофотҳои Ҳиндустони Шарқӣ – Бангола, Орис, Гучарат, Кашмир, султони Хандна ва Аҳмаднагар боз ҳам васеътар шуд. Акбар яке аз марказҳои калонтарини тичорат дар Шарк – шаҳри Қандаҳорро ҳам аз Эрон кашида гирифт.

Акбар шоҳи дурандеш ва одил буд. Ба сари ҳокимият омада, ӯ дар мамлакат ислоҳот гузаронид. Ислоҳот қариб ҳамаи соҳаҳои ҳаёти мамлакатро дар бар мегирифт. Дар рафти амалӣ намудани ислоҳот ӯ аҳолии маҳаллии ҳиндуҳо ба назари эътибор нагирифта наметавонист. Шоҳи нав баъзе ашрофони ҳиндуҳо ба вазифаҳои калон таъйин кард. Пуштибонии тоҷирони ҳиндунаслро шахсан ба ӯҳда гирифт. Дар мамлакат таъкиботи онҳое, ки пайравони дини ҳиндуия буданд, қатъ карда шуд. Аҳолии ҳинду аз андози қизя озод карда шуд. Акбар соли 1593 дар бораи иҷозат ба ғаъолияти ҳамаи динҳо амри махсус баровард. Мувофиқи ин амр ҳиндуёнро зӯран ба дини ислом гардонидан манъ эълон карда шуд. Ҳиндуҳои маҷбуран мусулмон кардашуда ҳатто метавонистанд ба дини пештараи худ баргарданд.

Низомии андозситонӣ тағйир дода шуд. Дар мамлакат воҳиди ягонаи ченкунии замин қорӣ гардид. Мувофиқи ин ченак

заминҳои мамлакат аз нав чен карда, масоҳати умумии онҳо муайян карда шуд. Акнун ҳангоми муқаррар кардани андоз сифати замин, яъне ҳосилнокии ҳок ба назар гирифта мешуд. Мардуми кишоварз мувофиқи сифати замин сеяки ҳосилро бо дарназардошти нархҳои миёнаи 20 соли охир ба хазинаи давлат андози пулӣ мепардохтанд.

Ислоҳоти Акбар идораи давлатиро низ дар бар гирифт. Мамлакат ба 15 музофот тақсим карда шуд, ки онҳоро волиёни шоҳ идора мекарданд. Вазоратҳои Империяи Темуриёни Ҳиндро чун дар давлати Сомониён девонҳо меномиданд. Сарвари девонҳо нахуствазир буд. Оид ба соҳаҳои гуногуни мамлакат чунин девонҳо мавҷуд буданд. Масалан, девонҳои молия, андоз, чағир, дарбор, қорҳои сохтмон, лашкар, устохонаҳо, вақф ва ғайра.

ИМПЕРИЯИ ТЕМУРИЁНИ ҲИНД ДАР АСРИ XVII. Ба Акбар муяссар шуд, ки империяи Темуриёни Ҳиндро дар оромию рушду нумӯъ нигоҳ дорад. Писари Акбар – Чаҳонгир соли 1605 ба тахти пошоҳӣ нишаста, ӯ ҳам ҷидду ҷаҳд ба харҷ дод, ки империяи Темуриёни Ҳинд боз ҳам тараққӣ кунад.

Дар замони ҳукмронии набераи Акбар – Шоҳичаҳон ҳудудҳои давлати Темуриёни Ҳинд дар Ҳиндустон боз ҳам васеътар шуданд. Аҳмаднагар, Голқанд ва Бичапур низ тобеияти худро аз Шоҳичаҳон эътироф карданд. Сарзамини Марахаштра ҳам чандин муддат ба ҳайати давлати Темуриёни Ҳинд дохил гардид.

Рисунг 142. Маҷмааи ибодатгоҳ дар Ангкор. Асрҳои IX-XII.

Расми 142. Сафири давлати хориҷиро қабул кардани Бобур.

Дар замони ҳукмронии Шохичаҳон империяи Темуриёни Ҳинд камтар пеш рафт. Чағирдорони калон ҳаракат мекарданд, ки мустақил бошанд. Чангҳои сершумори Шохичаҳон хароҷоти калонро тақозо мекарданд. Барои пайдо кардани маблағи зарурӣ авлодони Акбар, аз он ҷумла, Шохичаҳон иҷораи заминро аз нав ҷорӣ намуданд. Акнун чағирдорҳо худашон андозгундор шуданд. Дар натиҷаи ин чағирдорҳо сарватманд ва ҳокимияти онҳо аз

болои кишоварзон боз ҳам пурзӯртар шуд. Ин ҳолат ба обрӯи эътибори ҳокимияти шоҳ таъсири манфӣ расонид.

Ғайр аз ин, зиндагии бо қарру фарри шоҳҳои Темуриёни Ҳинд, дарбориён, чағирдорҳои бузургтарини мусулмон ва ҳокимони маҳаллии ҳинду ҳадду қаноат надошт. Фарқи сатҳи зиндагӣ дар байни табақаҳои ҳукмрон ва аҳли заҳмат торафт бештар мешуд. Бо вуҷуди ин, дар замони ҳукмронии Шохичаҳон ва Аврангзеб, Империяи Темуриёни Ҳинд мавқеи пешқадами худро аз даст надода буд. Дар солҳои ҳукмронии Аврангзеб ҳудудҳои Бачапур ва Голкондаро низ дарбар гирифт. Ба ӯ муяссар шуд, ки ҳуҷуми артиши ширкати англисии "Ост-Индия"-ро бар тараф намуда, ба он товони ҷанг бор кунад.

Аврангзеб бар хилофи аҷдодони худ фармуд, ки аз мардуми ғайримусулмон андози чиза ситонида шавад. Ӯ кӯшиш ба ҳарч медод, ки мамлакатро мувофиқи меъёрҳои шариаи ислом идора кунад. Ҷавобан ба зулму таъқиботи Аврангзеб дар зери роҳбарии пешвои худ Шавачи маратҳо шӯриш бардошта, соли 1674 давлати соҳибхитиёри Маҳараштра ро таъсис намуданд. Дар ин давра раҷпӯтҳо низ бар зидди Темуриёни Ҳинд баромаданд. Ин яқинд мисол шаҳодати он аст, ки Империяи Темуриёни Ҳинд дар нимаи аввали асри XVII пурқувват бошад ҳам, дар нимаи дуюми он то андозае рӯ ба таназзул ниҳода будааст.

МАДАНИЯТИ ИМПЕРИЯИ ТЕМУРИЁНИ ҲИНД. Маданияти Ҳиндустон дар замони ҳукмронии Темуриёни Ҳинд ба комёбиҳои калон соҳиб шуд. Ин комёбиҳо алалхусус ба адабиёти ва санъати меъмории дахл доранд.

Аз ҷумлаи адибони машҳури Темуриёни Ҳинд Абулфазл буд. Ӯ асарҳои худро бо забони тоҷикӣ менавишт. Дар байни шоирони сершумор бародари Абулфазл – Файз аз усулҳои шеърнависии форсӣ васеъ истифода мебард. Тулси Дас аз ҷумлаи шоирони маъруфи ҳиндузабон буд. Бедил, Зебуниссо, Калим, Хусрави Дехлави низ шоирони машҳури баъдинаи форсигӯи Ҳиндустон буданд.

Санъати меъмории комёбиҳои боз ҳам бузургтар дошт. Қасри Акбаршоҳ дар Деҳли аз ҷумлаи бузургтарин иншооти меъмории ин давлат буда, деворҳои он 20 метр баланд ва аз санги тарошида сохта шудааст. Қасри дигари Акбаршоҳ дар дашти наздикии шаҳри Агра мебошад.

Яке аз осори бузургтарини меъмории мусулмони Темуриёни Ҳинд мақбараи Точмаҳал дар Агра ба шумор меравад. Точмаҳал аз мрамори сафед сохта шуда, дорон гумбази сафед ва манораи сернакшу ниғор мебошад ва аз ҷумлаи яке аз ҳафт муъҷизаи олам ба шумор меравад.

Иншооти дигари бузурги бинокорӣ "Масҷиди муъҷиза" ном дорад, ки дар шаҳри Деҳли сохта шудааст. Дар ин масҷид дар як вақт то 100 ҳазор нафар мусулмонҳо намози ҷумъа гузошта метавонистанд.

Шоҳони Темуриёни Ҳинд биноҳои зиёди боҳашамати ҷамъиятии дигар низ сохта буданд, аз он ҷумла, онҳое, ки барои девонҳо муқаррар шуда буданд.

Яке аз сабабҳои асосии пешравии адабиёт ва меъмории давлати Темуриёни Ҳинд он аст, ки шоҳони он ва алалхусус Акбар ва Шохҷаҳон адибон ва меъморошно шахсан сарпарастӣ мекарданд.

ЛУҒАТ

Ҷизя – онҳое, ки пайрави дини ислом набуданд, чунин андоз мебардохтанд.

Ҷағирдор – заминдорони калоне, ки заминҳои худро ба деҳқонон ба иҷора меоданд.

"Ост-Индия" – ширкати Англия буда, дар ихтиёри худ лашкар дошта, ба Ҳиндустон ҳамла карда буд.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Империяи Темуриёни Ҳинд аз тарафи Бобур кай ва дар кучо таъсис ёфтааст?
2. Кадом ҷиҳатҳои ислоҳоти Акбар ба шумо маъқул шуд?
3. Ҷаҳонگیر ва Шоҳи Ҷаҳон империяи Темуриёни Ҳиндро чӣ тавр идора мекарданд?
4. Фарқи идоракунии давлати Темуриёни Ҳиндро аз ҷониби Аврангзеб ва Ҷаҳонگیر муайян кунед.
5. Кадом шоиру нависандагони Ҳиндустони замони Империяи Темуриёни Ҳиндро медонед?
6. Иншоотҳои бузурги меъмории Империяи Темуриёни Ҳиндро тавсиф кунед.

§ 44. ДАВЛАТИ САФАВИЁНИ ЭРОН

СУЛОЛАИ САФАВИЁН. Чунин ном гирифтани ин сулола аз номи шайх Сафиддин (1254–1334) пайдо шудааст. Ин шахс дар асри XVI дар Озарбойҷон ба тоифаи мусулмоние роҳбарӣ мекард, ки он "Сафавӣ" ном дошт. Сафавӣҳо пайравони мазҳаби ислामी шиъа буданд. Ин мазҳаб дар Эрон ҳанӯз дар замони ҳукмронии халифаҳои Араб васеъ паҳн шуда буд.

Дар нимаи дууми асри XV шайхҳои Ардабили сулолаи Сафавӣён пурзӯр шуда, дар Озарбойҷон бар зидди хонҳои туркман барои ҳокимият ба мубориза бархостанд. Барои ин кор Сафавӣён заминдорони миёна ва хурди эрониро дар атрофи худ муттаҳид сохта, аз баъзе қabilaҳои бодиянишини туркман, тоҷирон, кишоварзон ва қосибони аз ҳукумат норозӣ ҳам кӯмак хоستانд. Қabilaҳои бодиянишини турк лашкари савораи Сафавӣҳоро ташкил намуданд.

ТАЪСИСҶИИ ДАВЛАТИ САФАВИЁН. Соли 1499 Исмоили Сафавӣ шайхи Ардабил ва қabilaҳои ҳамсои турк шуд. Ӯ тамоми Озарбойҷони Ҷанубӣ, аз ҷумла шаҳри Табреро ишғол карда, соли 1502 худро шоҳи Эрон эълон кард. Исмоил давлати Сафавӣёноро аз пойтахташ – шаҳри Табреро то соли 1524 идора кард. Дар ин давра Арманистон, Курдистон, Байнаннаҳрайн ва аз ҷумла, шаҳри Бағдодро ишғол намуд. Дар замони ҳукмронии Исмоил дар байни давлати Сафавӣён ва Туркия ҷанг оғоз ёфта, қариб сад сол давом кард ва танҳо дар солҳои 30-юми асри XVII қатъ гардид.

Огози ин чанг ба фоидаи Сафавиён набуд. Соли 1514 туркҳо дар чанги зидди Сафавиён нисбатан бартарият доштанд. Туркҳо ҳам дар ин марҳала шаҳри Табреزو ишғол намуданд, вале баъд горди янчарҳо бар зидди хўчаинҳои худ шўриш бардоштанд. Дар натиҷаи ин шўриш артиши Туркия суғустуда, аз лашкари Сафавиён шикаст хўрд. Чанги байни онҳо бо ҳамин ба охир нарасид.

Муқовимати давлати Сафавиён ва Туркия сабабҳои мазҳабӣ ҳам дошт.

Дар охириҳои салтанати худ Исмоил тавонист, ки Гурҷистон ва хониғарии Шервонро, ки дар шимолӣ Озарбойҷон воқеъ гардида буд, ба давлати худ тобеъ кунонад. Ҳамин тариқ Исмоил дар мўҳлатҳои кўтоҳтарин давлати бузурги Сафавиёниро таъсис дод.

ДАВЛАТИ САФАВИЁН ДАР АҲДИ АББОСИ КАБИР. Солҳои ҳукмронии Аббоси I ё худ Аббоси Кабир давраи пурзўртарин ва гул-гулшукуфии давлати Сафавиён буд. Ба ӯ муяссар шуд, ки ҳокимияти марказии шоҳро пурзўр кунанд. Аббоси Кабир мустақилияти пешвоёни қабилҳои калонтарини туркмани маскунӣ Озарбойҷонро барҳам зад.

Аббоси I ба вазъи лашкар диққати махсус меод. Барои муборизаи бомуваффақият бар зидди Туркия ӯ артиши мунтазам ташкил намуд, ки он дар аввал аз 12 ҳазор нафар аскарӣ пиёда ва 10 ҳазор аскарӣ савора иборат буд. Аббос бо ёрии мушовирони

Расми 143. Ғуломи завлонабанд.

Расми 144. Милош Обилич ҳангоми қатли султон.

Расми 145. Яничар.

англис истифодаи силоҳи оташфишон ва артиллерияро ба аскарӯ афсарҳои артиши Эрон омӯзонид. Ба лашкар қабилҳои кӯчманчиро низ сафарбар кард. Ҳамин тарик, артиши 120-ҳазорнафара ташкил намуда, соли 1602 бар зидди султони Туркия ҷанг оғоз кард. Ин ҷанг 10 сол давом карда, бо ғалабаи Сафавиён анҷом ёфт. Дар натиҷаи ин ғалаба Аббоси Кабир Гурҷистон, Арманистон, Ширвон, вилоятҳои Озарбойҷони Ҷанубӣ, Курдистон ва Бағдодро бо ҳамроҳии Байнанаҳрайн, ки дар яке аз ҷангҳо аз даст дода буд, Афғонистон ва қисми Хуросонро, ки қайҳо боз Темуриён

Ҳинд ишғол карда буданд, пас ғардонда, ба Эрон ҳамроҳ намуд.

ТИҶОРАТ ВА ҲОҶАГИИ ДАВЛАТИ САФАВИЁН. Дар охириҳои асри XVI – аввали асри XVII ҳоҷагӣ ва тиҷорати давлати Сафавиён рӯ ба тараққӣ ниҳод. Сабабаш он буд, ки ба амнияти давлати Сафавиён дигар нерӯҳои дохилӣ ва хориҷӣ ҳалал расонда наметавонистанд. Дар ин давра Эрон бо Португалия, Голландия, Англия, Русия, Чин, Ҳиндустон, Ҳиндучин ва давлатҳои дигар муносибатҳои тиҷоратӣ дошт. Аббоси I барои боз ҳам васеътар кардани робитаҳои тиҷоратӣ ба давлатҳои пешқадами Аврупо ва Осиё сафирҳо мефиристонд. Аз он мамлакатҳо ҳам ба Исфаҳон сафирон меомаданд.

Бо амри шох роҳҳои тиҷоратӣ таъмин ва дар қад-қади ин роҳҳо қорвонсаройҳо сохта мешуданд. Исфаҳон дар замони ҳукмронии Аббоси I ба шаҳри қалони дорои 500 ҳазор нафар аҳоли табдил ёфт. Дар ин шаҳр қасрҳо, масҷидҳо, пулҳо ва иншоотҳои дигар сохта шуданд, ки ба пойтахти нави Сафавиён зебогӣ ва ҳашамати хося мебахшиданд. Дар Исфаҳон, Табрез ва шаҳрҳои дигари Эрон ҳунармандӣ ривочу раванқ ёфт. Ҳазорон қосибон маснуоти гуногуни баландсифат истеҳсол мекарданд, ки онҳоро тоҷирон ба бозорҳои дохилию хориҷӣ бароварда мефуруштанд. Маҳсулоти абрешимӣ, моҳут, пахтагӣ, қолин, чармин, қуллоӣ ва филизӣ барин молҳои қосибону ҳунармандони эронӣ берун аз ҳудудҳои давлати Сафавиён маълуму машҳур буданд.

Дар Эрон ин вақт устохонаҳои нисбатан калон низ сохта шуданд, ки ба онҳо шахсони интихобӣ роҳбарӣ мекарданд. Бо фармони шоҳ дар Исфаҳон ва шаҳрҳои дигар корхонаҳои давлатӣ ҳам сохта шуданд. Дар ин корхонаҳо то 150 нафар ва аз ин ҳам зиёдтар коргарон кор мекарданд. Корхонаҳои эронӣ ба мануфактураҳои аврупоӣ хеле монанд буданд.

ТАНАЗУЛИ ДАВЛАТИ САФАВИЁН. Давлати дорони мустамликаҳои зиёду масоҳати бузург муддати дуру дароз вучуд дошта наметавонист. Ин гуфтаҳо ба давлати Сафавиён ҳам дахл доранд. Аббоси Кабир аксарияти мулкҳои аз марказ дурро дар ҳайати давлати худ бо қувваи силоҳ нигоҳ медошт. Вале замоне фаро расид, ки дар дохили Эрон ҳам нерӯҳои ҷудоноҳ ва муқобили салтанати Сафавиён зиёд шуданд. Аз ин рӯ, Сафавиён маҷбур буданд, ки таъсири ҳокимияти худро дар музофотҳо суст карда, таваҷҷӯҳ ва қувваи бештарро ба дохили Эрон равон кунанд. Ғайри чашмдошти Сафавиён дар Осиёи Ғарбӣ барои Эрон вазъияти хеле хатарнок фаро расид. Туркияи султони меҳост, ки аз давлати Сафавиён қассос гирад ва ният дошт, ки Қафқоз ва Байаннаҳрайро аз нав ба зери иттидои худ дарорад.

Сефид I аз ҳудудҳои Эрон аллакай қисми зиёди мулкҳои Сафавиёнро аз даст дода буд. Аз ҷониби ғарб лашкаркашии худро оғоз намуда, туркҳо якҷанд музофоти Сафавиёнро ишғол карданд. Соли 1639 Сафавиён ноилоҷ ба ихтиёри Туркия гузаштани Байаннаҳрайро эътироф карданд. Баъдтар Туркия Арманистонро низ ба даст даровард. Дар шарқи мамлакат бошад, бар зидди Сафавиён хонҳои сулолаи Ҷониҳо мубориза мебариданд. Ҳокимияти марказии Сафавиён сол то сол заифтар мешуд. Аз

Расми 146.
Сарбози аспасвори турк.

Расми 147. Роҳзани турк. Мусавварии асри XVI.

*Расми 148.
Ҳарбу зарби
флоти Туркия
ва Испания.*

хамин сабаб Афғонистон ҳам аз зери ҳокимияти Эрон баромад.

Дар нимаи дуюми асри XVII вазъияти давлати Сафавиён ташвишвар буд. Дар дохили мамлакат дар байни гурӯҳҳои гуногун ва дарбори шоҳи Сафавиён муҳолифату задухӯрдҳо оғоз ёфтанд. Сафавиёни охирин – Аббоси II, Сулаймон, Султонҳусейн, Тахмоспи II ва Аббоси III аслан ба бозичаҳои гурӯҳҳои иртиҷои мамлакат мубаддал гардида буданд.

ЛУҒАТ

Шайх – яке аз мартабаҳои баланди дини ислом.

Яничар – сарбози туркӣ; туркҳо бачаҳоро аз оилаҳои аҳолии ғайритуркӣ ҷудо карда, ба ҷояи мерасониданд, то ки онҳоро ба яничар табдил диҳанд. Яничарҳо аскарони якҷаҷини туркӣ буданд.

Корвонсарой – ҷоест, барои истиқомати муваққатии тоҷирон ва нигоҳ доштани молу корвони онҳо.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Дар бораи сулолаи Сафавиён маълумот диҳед.
2. Давлати Сафавиёни Эрон кай таъсис дода шудааст?
3. Дар бораи давлати Сафавиёно идора кардани Исмоил ва Аббоси Кабир нақл кунед.
4. Оё шумо дар фаъолияти Аббоси Кабир ягон унсуре хубро шарҳ дода метавонед?
5. Давлати Сафавиён бо кадом давлатҳои ҷаҳон робитаҳои тиҷоратӣ дошт?
6. Дар бораи устохонаҳои Исфаҳон чӣ ҳақиқат медонед?
7. Тоҷирони эронии замони Сафавиён ба хориҷи кишвар кадом молҳоро мебароварданд?
8. Рӯ ба таназзул ниҳодани давлати Сафавиёно шарҳ диҳед.

§ 45-46. СУЛТОНИИ ТУРКҲОИ УСМОНӢ

БАРҲАМХҶҶРИИ СУЛТОНИИ РИМ. Қабилаҳои салҷуқӣ ба ғайр аз Эрон дар Осиёи Хурд ҳам сокин шуда, султони Румро ташкил намуданд. Давраи нисбатан пурзӯртарини ин давлат ба асри XII рост омадааст. Султони Рум ба зарбаҳои пасиҳами лашкаркашиҳои салибӣ тоб оварда натавониста, тахминан дар оғози асри XIII барҳам хӯрд ва дар ҳудудҳои он 10 аморат таъсис ёфт. Баъди барҳамхӯрии Султони Рум ҳар кадоми ин аморатҳо аз лашкаркашиҳои салибдорон худро мустақиллона муҳофизат мекарданд.

Дар нимаи дууми асри XIII лашкаркашиҳои салибӣ ба Шарқ хотима ёфтанд. Баъди ин давлатҳои мусулмони салҷуқӣ дар Осиёи Хурд ва Шарқи Наздик мулкҳои салибдоронро ба даст дароварданд.

ТАЪСИСИ ДАВЛАТИ УСМОНИЁН. Дар асри XIII аз Осиёи Марказӣ ба Осиёи Хурд қабилаҳои дигари туркӣ - оғузҳо кӯчида омада, сокин шуданд. Рафти ташкилӣи Султони Усмониён дар қараёни омезиши ин ду қабилани туркӣ дар нимаи дууми асри XIII оғоз ёфта, дар нимаи аввали асри XIV анҷом пазируфтааст.

Дар таъсиси Султони Усмониён оғузҳои бодиянишин мақоми бештар доштанд. Онҳо сарчамътар суқунат доштанд, сершумор ва аз ҷиҳати тайёрии ҳарбӣ муташаккилтар буданд.

Аввал пешвои оғузҳо Эртоғрул буд. Ӯ дар водии дарёи Сақари - дар ҳамсоягии империяи Византия мулки начандон қалоне дошт. Писари Эртоғрул - Усмон, ки солҳои 1282-1326 ҳукмрони қардааст, лашкари пурзӯре ташкил намуда, бар зидди

Рисун 149.
Намуди
ш. Константинопол.

Византия чанг оғоз кард ва дар Осиёи Хурд аксарияти мулкҳои он, аз он ҷумла, Бурсуро ҳам ишғол намуда, онро пойтахти давлати худ эълон кард. Дар баробари чанг бар зидди империяи Византия Усмон ба муқобили аморатҳои дигари собиқ Султони Рим мубориза бурда, онҳоро ҳам ба давлати ташкилкардааш ҳамроҳ намуд.

Обрӯю эътибори Усмон чунон баланд шуд, ки акнун тамоми туркҳои "усмониён" ном мебуданд. "Туркҳо" ва "усмониён" як маъниро пайдо намуданд, яъне туркҳо усмонӣ ҳастанд ва усмониҳо турканд.

ЛАШКАРИ УСМОНИЁН. Лашкари туркҳо дар рафти чангҳои сершумор таҷрибаи калон андӯхта, бар рақибони худ мунтазам ғалаба мекард. Дар воқеъ, ин вақт давлате вучуд надошт, ки бар лашкари муташаккили Туркҳои Усмонӣ голиб омада тавонад. Лашкари Усмониён махсусан дар давраи ҳукмронии Урхон – солҳои 1326–1359, ки вориси Усмон буд, боз ҳам пурзӯртар шуд. Ин вақт лашкари туркҳо аз яничарҳо ва сипоҳиён иборат буд. Яничарҳо он аскароне буданд, ки аз ҳисоби асирон ва ҷавонони маҷбуран ба дини ислом гардонидашуда ташкил шуда буданд. Туркҳо кӯдакони падару модарашон ҷудо карда, баъд ба катори яничарҳо дохил мекунонданд. Яничарҳо яккачин буда, сипоҳиён бошанд, ҷузъу томҳои саворан артиши туркҳо ташкил менамуданд. Лашкари сипоҳиён касбӣ буда, барои хизмат дар артиш маош ва пораи замин, яъне икта мегирифтанд.

Туркҳои Усмонӣ ба усулҳои ишғоли қалъаю қасрҳо ва шаҳрҳои истеҳкомдор диққати махсус мебуданд. Дар ин кор яничарҳо ва сипоҳиён аз манҷанику манораҳои ишғолкунӣ васеъ истифода мебуданд. Дар охири асри XIV артиши Усмониён аллакай дар чангҳо аз аслиҳаи оташфишон ҳам истифода мебуданд.

ИСТИЛОГАРИҲОИ УСМОНИЁН ДАР АСРИ XIV. Дар асри XIV империяи Византия давраи рӯ ба таназзули худро аз сар мегузаронид. Ғайр аз Византия дар Балкан давлатҳои дигари дар ҳолати парокандагӣ қарордошта бисёр буданд. Аз ин рӯ, султонҳои Туркҳои Усмонӣ баъди дар Осиёи Хурд боз ҳам васеътар қунонидани ҳудудҳои давлаташон ба нимҷазираи Балкан низ лашкар кашиданд. Давлатҳои заифи Балкан бар зидди артиши туркҳо муқобилияти сахт нишон дода

наметавонистанд. Ин буд, ки шаҳри Галлиполи воқеъ дар соҳили гулӯгоҳи Дарданелро ишғол намуда, ба Фракия зада даромаданд. Ба Султон Урхон лозим омад, ки ба Фракия боз як маротибаи дигар лашкар кашад. Танҳо ба султони оянда – Муроди I муяссар шуд, ки Фракия ва шаҳри асосии он Адрианополро ишғол намояд.

Туркҳо лашкаркашии худро дар нимҷазираи Балкан давом доданд. Муҳорибаи калонтарин дар ин ҷо 15 июни соли 1389 дар майдони Косовои Сербияи Чанубӣ ба амал омад. Фармондеҳи лашкари Туркия Муроди I бо лашкари 80-ҳазорнафараи шоҳи Сербия – Лазар рӯ ба рӯ шуд. Як ватандӯсти серб ба хайман султони туркҳо роҳ ёфта, Муроди I-ро қатл мекунад. Вале ин сӯиқасд аҳволи лашкари сербҳоро беҳтар накард. Писари Муроди I – Боязиди ҷавон султони нави Туркҳои Усмонӣ шуд. Боязид ба лашкарҳои Лазар шикаст дода, худро барои кушта шудани падараш ҳамчун қассос қатл кард. Дар натиҷаи ин ғалаба қисми зиёди Сербия ба Туркия ҳамроҳ карда шуд.

СУЛТОНИИ ТУРКИЯ ДАР НИМАИ АВВАЛИ АСРИ XV.

Ба васеъшавии ҳудудҳои Султони Туркҳои Усмонӣ Темур халал расонд. Ӯ дар Осиёи Марказӣ давлати бузург ташкил намуда ва баъд ба Эрону давлатҳои Шарқи Наздик лашкаркашида, онҳоро забт кард. Темур бо артиши қудратманди худ ба Осиёи Хурд зада даромад. Аз ҷиҳати шумораи лашкар ва таҷрибаи ҷангӣ султони Туркия Боязид аз Темур ҳеч монданӣ надошт. Лашкари Боязид 120-ҳазор нафарро ташкил мекард. Дар арафаи муҳориба як қисми амирҳои Осиёи Хурд ба султон хиёнат карда, ба тарафи Темур гузаштанд. Муҳорибаи ҳалқунандаи лашкари Темур ва Боязид 28 июли соли 1402 дар наздикии Анқара ба амал омад, ки дар он туркҳо торумор карда шуда, худро Боязид асир афтод. Бо фармони Темур ӯро ба қифаси оҳанин андохтанд. Баъди ҷанде Султон Боязид дар асорати Темур вафот кард.

Вале Темур Султони Туркҳои Усмониро барҳам надовд. Бо самти Ғарб лашкаркашии худро давом ҳам надовда, ба Самарқанд баргашт.

*Расми 150.
Муҳосираи
и.Константинопол
аз тарафи Туркҳои
Усмонӣ.*

*Расми 151. Султон
Маҳмади II
ишголари
Константинопол.*

Баъд аз шикаст дар Анқара мубориза барои тоҷу тахти Султони Туркия тезу тунд шуда, ба задухӯрдҳои мусаллаҳона табдил ёфт. Аз ҳамин сабаб дар Султони Туркҳои Усмонӣ ин муддати дуру дароз ҳокимияти ягонаи марказӣ вучуд нашофт. Яке аз Усмонӣён, ки Муроди II ном дошт, ниҳоят рақибони худро мағлуб карда, ба тахти Султони Туркия менишинад. Ӯ ҳамон лаҳза ҷанги зидди Византияро оғоз карда, Солунро аз Византия кашада мегирад. Баъд аз ин ҳудудҳои Византия танҳо аз шаҳри Константинопол ва маҳалҳои гирду атрофи он иборат буд.

Барои расонидани ёрӣ ба императори Византия калисон ғарбӣ (католикӣ) ва шарқӣ (православӣ)-и дини масеҳӣ дар зери роҳбарии Папаи Рим иттифок (уния) бастанд. Соли 1444 ин иттифок бар зидди туркҳо лашкаркашии нави салибдоронро оғоз намуд. Дар муҳорибаи назди Варна 10 ноябри ҳамон сол салибдорон саҳт шикаст хӯрда, ақиб баргаштанд.

ИШҒОЛИ ҚУСТАНАТИЯ. Императори охири Византия Константинополи XI буд. Фармондеҳи лашкари туркҳо шоҳи нав Султон Муҳаммад ё Маҳмади II барои ишғоли Константинопол камар баст. Таносуби қувваҳо ба қулӣ ба фоидаи султон буд. Византиягӣҳо ҳамагӣ 10 ҳазор нафар ва туркҳо бештар аз 200 ҳазор нафар аскар доштанд, ки 15 ҳазор нафари онҳо яничарҳои яққачин буданд.

Шаҳри Константинопол ҳаматарафа мустаҳкам карда шуда буд. Византиягӣҳо пеши роҳи флоти туркҳоро занҷирбанд карда буданд. Аз ин рӯ, туркҳо барои ба шаҳри Константинопол ворид шудан танҳо як илоч доштанд. Онҳо аз тариқи хушкӣ "роҳ"-ро ба воситаи рағғанмолӣ лағжонак карда, аз болон он киштиҳоро кашада бурда, ба об сар дода метавонистанд. Ин корро туркҳо бомуваффақият иҷро карда, киштиҳои худро вориди Шоҳи Тиллоӣ карданд. Ҳамин тариқ, артиш ва флоти туркҳо шаҳри Константинополро муҳосира кард, ки он ду моҳ идома ёфт.

Византиягӣҳо тамоми имкониятҳоишонро истифода бурданд, вале шаҳри худро аз муҳосираи лашкарҳои туркҳо начот дода

*Расми 152.
Роҳибони
ибодатгоҳи
Симони
Муқаддасро
лату кӯб
кардани
туркҳо.*

натавонистанд ва ночор 29 май соли 1453 таслим шуданд. Бисёр ҷойҳои шаҳри Константинопол аз тарафи ғолибон талаю тороч карда шуданд.

Вале Муҳаммади II нагузошт, ки аскарҳояш биноҳои шаҳро ба хок яксон кунанд. Ибодатгоҳи машҳури масеҳии Софияи Муқаддас аз вайронкорӣ эмӣн монд. Бо амри Муҳаммади II ин калисо бо номи "Оя Суфия" ба масҷиди асосии ҷомеаи султони табдил дода шуд. Шаҳри Константинопол номи Истамбулро гирифт. Акнун султонҳои Усмонӣён Султони Туркияро аз пойтахти нав – Истамбул идора мекарданд.

СУЛТОНИИ ТУРКИЯИ УСМОНӢ ДАР АСРИ XVI.
Забткориҳои туркҳо дар замони ҳукмронии набераи Муҳаммади II – Салими I аз нав оғоз ёфтанд. Баъди занги фотехонаи зидди Эрон Салими I Озарбойҷон, Арманистон, Гурҷистон, Доғистон ва Курдистонро ба даст даровард. Аз ҳамин вақт сар карда Салими I соҳиби унвони халифаи тамоми мусулмонон мегардад.

Давраи нисбатан пуриқтидортарини Султони Туркияи Усмонӣ ба замони ҳукмронии Сулаймони I рост омадааст. Ӯ чун усмонҳои дигар борҳо ба давлатҳои гуногун лашкар кашидааст. Вале бармегардем ба лашкаркашиҳои зафармандонаи Салими I. Ӯ Белград ва Родосро ишғол намуда, баъд дар Монач лашкарҳои муттаҳиди Чехияю Маҷористонро торумор кард. Дар натиҷаи ин қисми зиёди Маҷористон, Валахия ва Молдавия тобеи ҳукумати Туркия шуданд.

Сулаймони I кӯшиши гирифтани Венаро кард, вале аз ӯҳдан ин кор баромада натавонист. Баъд аз ин самти лашкаркашиашро тағйир дода, Байаннаҳрайро ишғол намуда, ба забти Африқои Шимолӣ оғоз кард. Даре нагузашта Триполи ва Алҷазоирро ба даст даровард. Дар замони ҳукмронии Сулаймони I Арабистон ҳам ба ҳудудҳои Султони Туркия Усмони дохил карда шуд.

Дар асри XVI Султони Туркия Усмони қариб ҳамаи мулкҳои собиқи Византия ва Хилофати Арабро дар бар мегирифт.

САРЧАШМА

АЗ СОЛНОМАИ ОШИҚ ПОШОЗОДА "ТАВОРИХИ АЛӢ УСМОН"

(Нақл дар бораи давлати Усмон)

Бобои Усмони гозӣ Сулаймоншоҳ буд. Сабаби ба Рим омадани ӯ ин аст. Дар замони Аббосиён арабҳо Рим ва Эронро фатҳ карданд. Вале Эрон дар сарҳадҳои худ туркҳоро гузошт ва арабҳо торумор карда шуданд. Маҳз бо ҳамин сабаб дар вақташ кофиронро ба худ тобеъ карда натавонистем. Ин буд, ки бойҳои Эрон муттаҳид шуданд, то ки он туркҳои бузурги бодиянишинро пеш кунанд. Бо Сулаймоншоҳ 50 000 туркон ва тоторҳо ҳам бо хаймаҳои худ ҳамроҳ шуданд. Онҳо аз Эрзинҷон ба Замини Рим кӯчида омада, дар ин ҷо 6 сол монданд. Вале Сулаймоншоҳ хост, ки шучоъат нишон диҳад. Барои ҳамин боз ба мамлақати туркҳо (Туркистон) рафта, ба назди қалъаи Чаъфари вилояти Ҳалаб омад. Хангоми аз дарёи Фурот гузаштан гарк шуд ва ӯро дар соҳил дафн карданд. Кӯчманчиёни бо ҳамроҳии ӯ буда пароканда шуданд. Баъзеҳо бо писарони Сулаймоншоҳ монданд ва онҳо се нафар буданд: Сункар Текин, Эртогрул ва Гюн Доғд. Ду писарро хи худро давом дод, вале Эртогрул бо 400 кулба ба сарзамини султон Аловуддин (подшоҳи давлати Салҷуқиён. – *Шарҳи Т. Зиёев*) баргашт. Дар роҳ рақибони султонро торумор карда (Эртогрул), худаш ҳоким шуд. Эртогрул се писар дошт: Усмон, Гюндюз ва Сараята. Эртогрул писари худ – Сараятаро ба назди Аловуддин фиристонид – "Бигузур ӯ ба мо ҷой нишон бидиҳад". Султон Аловуддин ба онҳо вилояти Сёгюдро дод, ки он дар байни Караҷ – Ҳисор ва Билечик воқеъ буд... Баъди чанде Эртогрул вафот кард... Дар бораи ба Сёгюд омадани Эртогрул қиссаҳои зиёд вучуд доранд. Ман моҳияти онҳоро ҳикоя кардам. Дар Сёгюд Усмон ба ҷои писараш нишаст. Ҳамон замон душманӣ бо Гермиён (ҳокимони ғарбии Осиёи Хурд. – *Шарҳи Т. Зиёев*) оғоз шуд. Усмони гозӣ ба забти заминҳо шурӯъ кард.

ЛУҒАТ

Византия – номи собиқ Империяи Шарқии Рим, ки аслан аз номи шаҳри Византия бармеояд.

Аслиҳаи оташфишон – милтиқ, тўп ва аслиҳаи дигар, ки дар онҳо борут ва тирҳои филизӣ истифода мешавад.

Амир – сардори давлати исломӣ.

Константинопол – пойтахти империяи Византия, номи қадимаи ин шаҳр Византия мебошад.

Калисо – ҷои ибодати пайравони равияи православии дини масеҳӣ.

Папаи Рим – сарвари кулли калисои католикӣ.

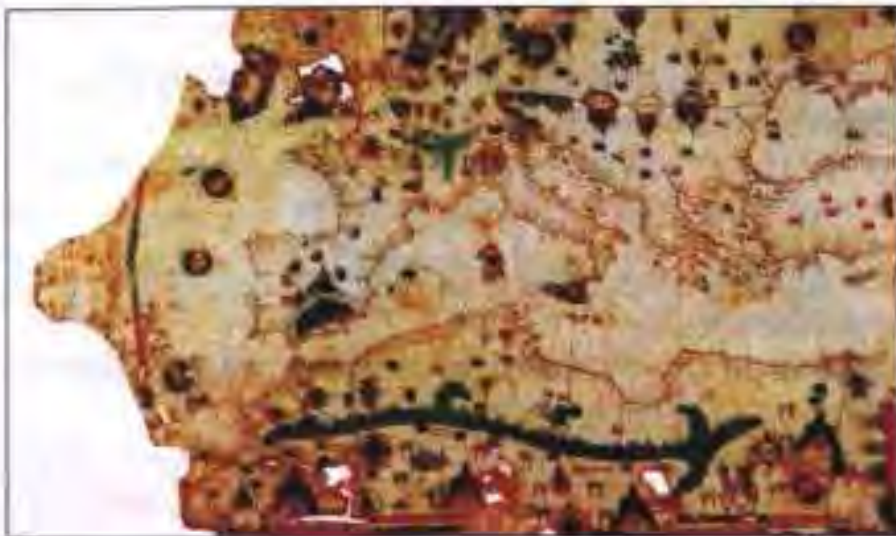
САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Султони Рим кай ва чӣ тавр барҳам хӯрд?
2. Дар бораи қабилаҳои оғузиҳо чӣ медонед?
3. Султони Туркҳои Усмонӣ кай таъсис ёфтааст?
4. Дар бораи артиши Усмонӣ маълумот диҳед.
5. Муҳорибаи Косоворо шарҳ диҳед.
6. Дар бораи Султон Боязид ва ҷанги ӯ бар зидди артиши Темур ҳикоя кунед.
7. Султони Туркҳои Усмонӣ баъд аз марги Боязид дар кадом ҳолат қарор дошт?
8. Чаро ҳар ду калисои масеҳӣ дар зери роҳбарии Папаи Рим бар зидди Усмонӣ лашкар кашиданд?
9. Артиши туркҳо чӣ тавр шаҳри Константинополро ишғол намуда, империяи Византияро барҳам дод?

Боби IV. МАМЛАКАТҶОИ АВРУПО ДАР АСРҶОИ XIII-XV

§ 47. ФАРОНСА

ОҶОЗИ МУТТАҶИДШАВИИ ФАРОНСА. Тараққиёти қувваҳои истеҳсолкунанда боиси он гардид, ки ҳунармандӣ аз кишоварзӣ ҷудо шуд. Аз тарафи дигар, шаҳрҳо инкишоф ёфта, ба марказҳои ҳунармандӣ ва тижоратӣ табдил ёфтанд. Дар Фаронсаи асри X шаҳрҳои Бордо, Тулуза, Лион, Ним, Пуате, Париж, Руан, ки римиҳо асос гузошта буданд, рӯ ба тараққӣ ниҳоданд. Баъд шаҳрҳои нави аҳолинишин низ пайдо шуданд. Дар асри XII дар Фаронса шумораи зиёди шаҳрҳои хурду калон афзоиш ёфт.

*Расми 153.
Портулан.
Харитаи баҳрӣ.
Асри XV.*

Шаҳрҳои қисмати ҷанубии Фаронса хеле барвақт мустақилият ба даст оварданд. Мустақилияти шаҳрҳо боиси таракқиёти ҳунармандӣ гардида, касбҳои нав ба вучуд омаданд.

Қорол баҳри озод шудани шаҳрҳо аз зери ҳокимияти ашрофони заминдор вақолатнома меод. Шаҳриён аз шох ёрии пулӣ ва ҳарбӣ низ мегирифтанд. Қорол феодалҳои хурду миёнаро низ дастгирӣ мекард. Заминдорони қалон заминҳои киштро ба деҳқонон иҷора меоданд. Нарасидани пул боиси он гашт, ки андози пулиро ба андози асли (моли) иваз намуданд. Деҳқонон барои пардохти андози пулӣ ба бозор рӯ оварда, маҳсулоти изофаи худро мефурухтанд. Як қисми деҳқонон ба шаҳрҳо мерафтанд. Ошӯбҳои деҳқонон фақат дар маҳалҳои алоҳида бармеҳост.

*Расми 154. Ибодатгоҳи
Готӣ дар Фаронса.*

Қороли Фаронса қалисоро низ фаъолона дастгирӣ карда, дар атрофи худ усқуфон ва роҳибони маърифатноку боғайратро гирд меовард.

ФИЛИППИ IV ЗЕБО. Филиппи IV солҳои 1285-1314 ҳукмронӣ карда, ҳамчун шахси тезҳаракат ва қавиירוда, бо лақаби "Зебо" машҳур гардидааст. Дар давраи ҳукмронии ӯ вилояти бойи Шампан ба Фаронса ҳамроҳ карда шуд.

Филиппи IV чангро бар зидди Англия идома дода, ба Фландрия лашкар кашид ва онро низ ба Фаронса хамроҳ кард. Вале гонатгарии аскарон ва андозҳои гарон боиси сар задани ошӯбҳо гардид. Як шаб хунармандон дар Брюгги гарнизони франсавиёро сар буриданд. Ин воқеа бо номи "Намози бомдоди Брюгги" машҳур шуда, ибтидои шӯриши тамоми кишвар гардид.

Ба корол барои додани маош ба мансабдорон ва идомаи чанг пули зиёд лозим буд. Филиппи IV барои аз тангдастӣ баромадан нисфи тангаҳои тиллоиро ба тангаҳои арзонтари нукра иваз намуд, ки ин боиси беқурбшавии пул гардид. Баъдан корол фармон дод, ки қарзҳо бо пули камқурб пардохт шуда, ба хазинаи давлат бошад пулҳои дорон қурби баланд ирсол карда шаванд. Ин беадолатӣ боиси норозигии мардум гард. Ин аст, ки онҳо Филиппи IV-ро "қороли қаллоб" номиданд.

Инчунин мушқилоти молиявӣ боиси низоъи Филиппи IV ва Папа Бонифатсии VIII гардид. Филиппи IV аз заминҳои қалисо андоз талаб кард. Папа мустақилияти ҳокимияти худро мехост. Вале корол содироти тиллоро аз мамлакат манъ карда, Папаро ба бидъат ва риоя накардани қонун гунаҳгор кард. Фиристодагони Филиппи IV бо дастан зархаридон зӯран дохили қалъаи Папа гардида, дар ҳақи ӯ таҳқирҳои зиёдеро раво диданд. Папа ба ин шармандагӣ тоб наоварда, аз олам даргузашт.

ИЁЛОТИ КУЛЛ (ШТАТҲОИ ГЕНЕРАЛӢ). Соли 1302 Филиппи IV ба хотири дастгирӣ ёфтани аз ҷониби табақаҳои гуногун бар зидди Папа Иёлоти Куллоро даъват намуд. Иёлоти Кулл – маҷлиси намояндагони рӯҳониён, дворянҳо ва шаҳриён буд. Аз тарафи дигар, намояндагони ин табақаҳо маҷлиси худро дар алоҳидагӣ низ доир мегардониданд. Рӯҳониён ва дворянҳо дар якҷоягӣ овоз медоданд. Аз ин рӯ, шаҳриён маҷбур буданд, ки ба райъдихин онҳо розӣ шаванд. Сабаби заиф гардидани нуфузи Иёлоти Кулл низ дар мавҷуд набудани ҳамфикрии табақаҳо буд.

Расми 155. Тангаи Филиппи IV.

Расми 156. Мӯҳри корол Филиппи IV.

Рис. 157. Маҷлиси Иёлоту Кулл.

Дар охири асри XIV дар Фаронса мутлақияти табақавӣ, ки ба маҷлиси намояндагон така мекард, ба вучуд омад.

ЛУҒАТ

Аббат – роҳиб, пири дайри католикӣ.

Граф – унвони дворянӣ.

Мутлақияти табақавӣ – ҳокимияти яккасардорӣ, сарвари давлат, намояндаи яке аз табақаҳо.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Муттаҳидшавии Фаронса чӣ гуна сурат гирифт?
2. Нақши корол Филиппи II Август дар муттаҳид кардани Фаронса аз чӣ иборат буд?
3. Фаъолияти Филиппи IV Зебо ва моҳияти ислоҳоти ӯро тавсиф намоед.
4. Иёлоту Куллоро кӣ ва кай дайват кард?
5. Вазифаҳои Иёлоту Куллоро баён кунед.

§ 48. АНГЛИЯ

ЗАБТИ НОРМАНДИЯ. Соли 1066 герсоги Нормандия Вилгелм пойтахти Англия – шаҳри Лондонро забт кард ва бо номи Вилгелми Забткор маъруф гардид. Англосаксҳо дар тӯли чандин сол ба муқобили нормандҳо мубориза бурданд. Дехқонони озоди Англияи Шимолӣ низ дар муддати начандон тӯлонӣ дар

муковимати нормандҳо қарор доштанд. Вале Вилгелми Забткор чандин деҳан деҳқононро оташ зада, бештари аҳолиашро кушт, ки дар натиҷаи ин дар зарфи як чанд сол ин сарзамин беодам монд.

ОҚИБАТҲОИ ЗАБТКОРӢ. Вилгелм баъди ғалаба заминҳои феодалонро кашида гирифта, дар байни ритсарҳои худ тақсим кард. Ритсарҳо бошанд, дар музофотҳо заминҳои серхосили зиёдро кашида гирифтанд, вале онҳо монанди герсогу графҳои фаронсавӣ бузург набуданд. Заминдорони калони англис бевосита тобеъи Вилгелм монданд.

Дар давраи ҳукмронии меросхӯрони Вилгелм заминдорони англис зиёда аз даҳ сол муковимат намуда, дар натиҷа мустақил ва соҳиби унвону заминҳои зиёд гардиданд. Тичорат барои Англия аҳамияти калон пайдо намуд. Аз ин рӯ, муносибатҳои тичоратӣ дар ин мамлакат муттасил рушду нумӯш карданд. Пойтахти Англия – шаҳри Лондон ба маркази муҳимми калони тичоратии мамлакат табдил ёфт.

Деҳқонони камбағал ба муқобили заминдорон ба мубориза бархостанд, вале шикаст хӯрданд. Як қисми онҳо аз зери дасти хӯҷаинонашон гурехтанд, қисми дигарашон дар қангалҳои ба корол тааллуқдошта шикорчӣ шуда, бо номи "тирандозони озод" машҳур гардиданд. Мардум дар ҳақиқи онҳо дostonҳо меофариданд. Яке аз онҳо қаҳрамони дӯстдоштаи мардуми оддӣ Робин Гуд буд.

Дар Англия аз байни рӯҳониёни камбағал воизони халқӣ баромада, додрасҳои ришвахӯри королӣ, ҳасисии усқуфҳо ва бе-рахмиҳои заминдоронро танқиду масҳара менамуданд. Дар байни мардум воизи халқӣ Чон Болл эҳтироми зиёде пайдо карда, баробарии одамонро талқин мекард. Чон Болл тарафдори ба деҳқонон додани замин буд. Рӯҳониён Чон Боллро чандин маротиба аз калесо дур сохта, ҳабс ҳам карданд. Ӯ тавассути мактубҳои деҳқононро ба шӯриш даъват мекард.

Расми 158. Дохили қасри готии Вестминстер, Англия. Асри XV.

Расми 159. Викингҳо кишти месозанд.

ОҒОЗИ ШҶРИШ. Моҳи майи соли 1381 деҳқонони якчанд деҳаи қисмати шимолии Лондон одамонеро, ки андоз чамъоварӣ менамуданд, пеш карданд. Дар як муддати кӯтоҳ шӯриш қисмати зиёди мамлакатро фаро гирифт. Шӯришчиён бо табар, шоха ва камон мусаллаҳ гардида, мулкҳои заминдоронро гонат менамуданд. Сарвари шӯришро хунарданди деҳотӣ Уотт Тайлер ба ӯҳда дошт. Ӯ шахси зиракӯ доно буда, дар Ҷанги Садсола низ

ширкат варзида буд. Уотт Тайлер дар дастаҳои деҳқонон тартибу низомро чорӣ намуд. Ӯ дар байни шӯришчиён сазовари хурмату эҳтиром гардид. Деҳқонон савганд ёд карданд, ки ҳама гуна қонуну фармонҳои Уотт Тайлерро иҷро хоҳанд кард. Ба шӯришчиён муяссар гардид, ки Ҷон Боллро аз ҳабсхона озод намуда, яке аз сарварони шӯриш таъйин кунанд.

ШҶРИШГАРОН ДАР ЛОНДОН. Бо фармони шаҳрдорон дарвозаҳои шаҳр ба рӯи шӯришчиён баста шуд. Вале мардуми оддии шаҳр дарвозаҳоро кушода, шӯришчиёнро пешвоз гирифтанд.

Шӯришчиён дохили шаҳр гардиданд. Корол бо чанд нафари наздикаш дар қалъаи Тауэр пинҳон шуд. Шӯришчиён қалъаро муҳосира намуда, таҳдид карданд, ки пинҳоншудагонро қатл хоҳанд кард. Ричарди II чаҳордаҳсола розигии вохӯрданро бо

Расми 160. Англичҳо ба баҳр мебароянд.

Расми 161. Қалъа дар Эдинбург – пойтахти қадимаи Шотландия.

шӯришчиён дод. Хангоми вохӯрӣ шӯришчиён ба корол талабҳои худро пешниҳод карданд. Яке аз талабҳои онҳо барҳам задани тобеияти шахсӣ буд. Дар баробари ин, онҳо аз корол талаб карданд, ки барои замин маблағи начандонт зиёд пардохта шавад. Корол ваъда дод, ки талабҳои шӯришчиёноро иҷро мекунад. Қисми зиёди шӯришчиён ба ваъдаҳои корол бовар карда, шаҳри Лондонро тарк намуданд, вале қисми бештари шӯришчиён бо сардории Уотт Тайлер дар пойтахт монданд, то ки корол талабҳои онро иҷро намояд. Шӯришчиён талабҳои нав низ пешниҳод намуданд, аз он ҷумла, ба ҷамоа баргардондани ҷангалҳо, аз усқуфон баргардондани заминҳо ва дар байни деҳқонон тақсими кардани онҳо. Корол ба ваъдааш вафо карда, ба гуфтушунид розӣ шуд ва хангоми гуфтушунид бо амри ӯ сарвари шӯришчиён қатл карда шуд. Шӯришчиёни бесарвармонда чӣ кор карданишонро надониста, даре нагузашта шикаст хӯрданд.

Заминдорон ба деҳқонони шӯришгар ҷазоҳои мудҳишро раво иданд. Садҳо шӯришгарон қатл карда шуданд. Ҷон Боллро низ куштанд. Корол Ричарди II бо фармони худ ҷамагуна гузаштҳои дар ҳақиқи деҳқонон кардашро бекор кард. Сарфи назар аз ин, соли 1381 ҷамагуна меҳнати бемузд бекор карда шуда, барои камбағалон қонунҳои сабуктар қабул гардиданд. Дар гули асри XV қариб ҳамаи деҳқонони Англия озод шуданд.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Забткориҳои Вилгелми Норманӣ бо чӣ анҷом ёфт?
2. Сабабҳои шӯриши деҳқонон бо сарвари Уотт Тайлер кадомҳоянд?
3. Ҷон Болл кист?
4. Шӯриши Лондон бо чӣ анҷом пазируфт?
5. Корол бо шӯришчиён чӣ ҳел муносибат кард?

§ 49. ЧАНГИ САДСОЛАИ ФАРОНСА ВА АНГЛИЯ

САБАБҲОИ ЧАНГ. Дар асри XIV дар байни Англия ва Фаронса чанг оғоз гардида, он зиёда аз сад сол (1337-1453) давом кард.

Короли Фаронса мехост, ки кишварашро муттаҳид созад. Вале муттаҳидшавии Фаронса бе ҳамроҳшавии вилояти Аквитания ғайримمкон буд. Аквитания бошад, дар ихтиёри Англия буда, манбаи муҳимми воридот ба хазинаи кишвар ба ҳисоб мерафт. Аз ин рӯ, Англия Аквитанияро ба Фаронса додан намехост. Аз сӯи дигар, Англия ният дошт, ки мулкҳои аздастрафтаашро аз Фаронса баргардонад. Ачибаш он буд, ки феодалҳои ҳар ду кишвар чангро ба хоҷири ба даст овардани боигарӣ пазируфтанд. Зиддияти байни Англия ва Фаронса барои шахрҳои бойи музофоти Фландрия сабаби дигари оғози чанг буд.

Дар оғози Чанги Садсола лашкари короли Фаронсаро, ки аз дастаҳои савораи ритсарӣ иборат буд, ашрофон роҳбарӣ мекарданд. Ритсарҳо дар рафти чанг мустақилона фаъолият доштанд.

Лашкарҳои англис хуб таълим додашуда буданд. Короли Англия бевосита ба артиш роҳбарӣ мекард. Аз ҳисоби деҳқонони озод лашкари пиёдагарди мунтазам таъсис ёфта буд. Аслиҳаи асосии аскарони пиёданизом камони калон ба ҳисоб мерафт, ки тири он то ба масофаи 600 қадам ба нишон мерасид.

*Рисми 162.
Ритсарии
асрҳои
XI-XIII.*

Англисҳо лашкари баҳрнаварди пурзӯре доштанд. Онҳо дар муҳорибаи баҳрӣ дар соҳилҳои баҳри Фландрия флоти фаронсавихоро торумор карданд. Баъд аз ин дар чанги байни Англия ва Фаронса муддате оромӣ ҳукмрон гардид.

Вале пас аз чанд соли дигар амалиётҳои ҳарбӣ аз нав оғоз гардиданд. Ба англисҳо муяссар шуд, ки Нормандияро ишғол намуда, ҳучумро ба тарафи Фландрия ва аз он ҷо ба самти шаҳри Париж идома диҳанд. Дар ин самт англисҳо ба муқовимати сахти фаронсавихо дучор шуданд.

Соли 1356 дар наздикии шаҳри Пуатеи воқеъ дар чанубии Луара муҳорибаи калон ба амал

омад. Англисҳо мавқеи худро бо девори чубини баланд мустаҳкам карда буданд. Фаронсавиҳо расида омадани нерӯҳои асосии ҳарбиро интизор нашуда, ба амалиёти ҷангӣ шуруъ карданд. Вале камонварони англис сафҳои чузбу томҳои лашкари фаронсавиҳоро раҳна карданд. Дар натиҷа лашкари фаронсавиҳо роҳи фирорро пеш гирифт. Бештар аз 5 ҳазор ритсарҳои фаронсавӣ кушта шуда, қисми дигар ба асирӣ афтоданд.

Расми 163. Мусобиқаи ритсарӣ.

ҚОРНАМОИҲОИ ЖАННА Д'АРК. Дар муборизаи зидди англисҳо қаҳрамондухтари фаронсавӣ Жанна д'Арк қорнамоии бемислу монанд нишон дод. Дар бораи Жанна д'Арк овозаҳои ривоятҳои хеле зиёде мавҷуданд. Ҳамзамон менависанд, ки ӯ духтари қоматбаланд, боирода, часур ва боқуввати деҳотӣ будааст. Вай дар байни мардуми камбағал ба воя расидааст. Истилогарон чандин маротиба ба деҳаи онҳо ҳучум оварда, мардумро гораг карданд. Жаннаи ҷавон боварӣ дошт, ки худованд ӯро барои Ватанро аз душманон ҳимоя кардан офаридааст. Ҳанӯз синни ҳаҷдаҳо пур накарда, Жанна барои дифои Ватан зодгоҳашро тарк мекунад. Ӯ сабаби аз хона рафтаниро чунин арзёбӣ мекунад: "Ба чуз ман, дар олам ҳеҷ қас шоҳигарии Фаронсаро дифоъ карда наметавонад". Жанна аҳолиро бовар кунанд, ки худованд ҳоҳони аз ватани ӯ баромада рафтани англисҳо аст. Дар роҳи мубориза бар зидди истилогарони англис Жанна ба мушкилиҳои зиёде рӯ ба рӯ шуд, вале онҳоро бо иродаи қавӣ ва истодагари таниҳо ба ӯ ҳос, паси сар кард.

Жанна ба мушкили зиёде ба қалъаи Луара расида, бо вориси тахти Фаронса вохӯрд. Дарбориён ба Жанна боварӣ ҳосил намуданд. Ба андешаи онҳо ништироқи Жанна д'Арк дар набардҳо метавонад рӯҳияи ҷанговаронро афзун гардонад. Аз ин рӯ, ба Жанна дастаи ритсарҳоро ҳамроҳ карда, ба ёрии орлеаниҳо фиристоданд. Қабл аз ҳучум Жанна ба англисҳо мактуб фиристода, талаб кард, ки калиди ҳамаи шаҳрҳои забтшударо

Расми 164. Асир гирифтани Жанна д'Арк.

Омадани Жанна ба Орлеан дар ҷанги зидди англисҳо марҳилаи халқунандаро оғоз намуд. Қаҳрамониҳои ӯ ҷанговаронро ба хайрат меовард. Баъди нӯҳ рӯзи муосираи Орлеан англисҳо ба тарафи шимол ақибнишинӣ карданд. Пас аз ин воқеа одамони оддӣ ба лашкари Жаннаи часур мепайвастанд. Ба Жанна муяссар гардид, ки қисми зиёди Фаронсаро аз англисҳо озод намояд.

ҚАТЛИ ЖАННА Д'АРК. Оқиста-оқиста сафи лашкарҳои фаронсавӣ аз ҳисоби ихтиёриён афзун гардида, боиси ташвиши ашрофон шуд. Жанна аз император чандин маротиба тақозо намуд, ки ӯ иҷозат диҳад, то ки ба шаҳри Париж дохил гардад.

Расми 165. Маҷлиси додгоҳи королӣ.

баргардонанд, танҳо баъди ин дар байни англисҳо ва фаронсавӣ сулҳ баста мешавад. Дар мактуб гуфта шуда буд, ки англисҳо бояд товони ҷангро дода, аз Фаронса баромада раванд. Дар ақси ҳол, ба англисҳо чунон шикаст хоҳад дод, ки онҳо онро дар тӯли ҳазор сол даро хотир надоранд.

вале император ба вай ҷавоби мусбат надод. Дарбориён бо император забон як карда, барои ба Париж дохил шудани ӯ роҳ надоданд.

Вале Жанна хост, ки дар ҷавоб бо дастаи сарбозони начандон калон дохили Париж гардад. Лекин бургундиҳо ҳуҷуми ӯро баргардонданд. Жанна дар ин задухӯрд ярадор шуда, ақибнишинӣ кард. Дар ҳамин ҳолат бургундиҳо Жанна д'Аркро асир гирифта, ба англисҳо фурухтанд. Ҳарчанд Жанна барои ба тахт нишаста-

ни император Карл захмати зиёде
кашида бошад ҳам, бо вучуди ин
император барои озод кардани ӯ
кӯшише ҳам накард.

Жаннаро мӯхлати зиёд ба гардану
пойхояш завлона баста, дар қафаси
оҳанини ҳабсхона нигоҳ дошанд.
Англисҳо Жаннаро ҳамчун чодугар
муттаҳам карда, ба додгоҳи инквизи-
тсия доданд. Моҳи май соли 1431
Жанна д'Арк дар шаҳри Руан дар
оташ сӯзонида шуд. Баъд аз 25 сол
императори Фаронса аз додгоҳ аз нав
дида баромадани ҳукмномаи Жанна
д'Аркро такозо намуд. Додгоҳ ҳукм-
номаи додгоҳи инквизитсияро бекор
кард. Дар асри XX Папаи Рим Жанна д'Аркро авлиё эълон намуд.

*Расми 166. Ҳайкали
ёдгори Жанна д'Арк.*

АНҶОМИ ЧАНГИ САДСОЛА. Баъди дар оташ сӯзондани
Жанна д'Арк дар Фаронса ҷангҳои озодихоҳона аз нав авҷ
гирифтанд. Дар Нормандия дахҳо ҳазор деҳқонон ба муқобили
англисҳо бароҳостанд. Ин ҷанг барои англисҳо ҳалокатовар буд.
Императори Фаронса бо герсоги Бургундия сулҳ баст. Дар шаҳри
Париж бар зидди англисҳо шӯриш ба амал омад ва он аз
истилогарон озод карда шуд.

Императори Фаронса лашкари мунтазам ташкил намуд
шумораи тӯпҳои онро зиёд кард. Дар лашкар индизоми саҳт ҷорӣ
намуд. Бо дастгирии деҳқонони шӯришбардошта шаҳри
Нормандия аз англисҳо озод гардид. Англисҳо аз Аквитан ҳам
пеш карда шуданд. Соли 1453 охириин тақягоҳи англисҳо дар
Аквитан – шаҳри Бордо таслим шуд ва бо ҳамин Ҷанги Садсола
хотима ёфт.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Жанна д'Аркро тавсиф кунед.
2. Қадом воқеа Жанна д'Аркро ба водор намуд, ки яроқ ба даст гират?
3. Қаҳрамони Жанна д'Арк дар муқорибати Орлеан аз чӣ иборат буд?
4. Жанна д'Арк барои чӣ дар оташ сӯзонида шуд?
5. Ҷанги Садсола кай бо қадом натиҷа ба охир расид?

§ 50. ҲАРАКАТИ ГУСИЁН ДАР ЧЕХИЯ

ОГОЗИ ҲАРАКАТИ ГУСИЁН. Дар миёнаҳои асри XIV корони Чехия Карли I императори Рими Муқаддас интихоб гардид. Чехия бошад, яке аз музофотҳои пуриқтидори империя ҳисобида мешуд. Махз аз ҳамин сабаб Чехия ҳуқуқи ба мансаби императорӣ интихоб шуданро дошт. Ҳокимони дигар музофотҳо бошанд, чунин ҳуқуқ надоштанд.

Дар асри XIV дар Чехия соҳаи кишоварзӣ рӯ ба тараққи ниҳод. Дар истеҳсоли нуқра Чехия дар Аврупо ҷойи аввалро ишғол менамуд. Аз он танга сикка зада мешуд. Дар шаҳрҳои Чехия бештар аз 200 намуди ҳунармандӣ, аз он ҷумла моҳутбофӣ ва истеҳсоли зарфҳои шишагӣ ба роҳ монда шуда буд. Аз Чехия роҳи муҳими тиҷоратӣ мегузашт. Дар шаҳри Прага дар як сол ду маротиба ярмарка доир гардонида мешуд, ки дар он тоҷирон аз Лахистон, Олмон, Италия ва мамлакатҳои дигар иштирок мекарданд.

Дар давраи императории Карли I шаҳри Прага маркази империя гардид. Аҳолии он зиёда аз 40 ҳазор нафарро ташкил медод. Дар ин ҷо пули машҳури Карл ва масҷиди ҷомеъ бунёд карда шуданд.

Феодалҳои калон – панҳо зиндагии бо қарру фар доштанд. Дар деҳот ӯҳдадорихои феодалии баршина ва андози пулию молӣ вучуд доштанд. Аз вазнинии ин ӯҳдадорихо деҳқонон норозигӣ баён мекарданд. Дар шаҳрҳои Чехия ҳунармандон ва тоҷирони олмонӣ сокин шуда буданд. То миёнаҳои асри XIV дар шӯрон шаҳри Прага ягон нафар чех набуд. Инчунин қонҳо низ дар дасти олмонихо буданд. Ҳунармандон ва тоҷирони чех кӯшиш мекарданд, ки дар идоракунии шаҳр ширкат варзанд.

Расми 167,
Шаҳри Прага,
Асри XV.

Дар Чехия калисои католикӣ заминдори калон ба ҳисоб мерафт. Он аз се як ҳиссаи заминҳои ҳосилхезро ихтиёрдорӣ мекард. Ба ускуфони Прага 14 шаҳру 900 деҳа тааллуқ дошт. Дайрҳо сарватманд гардида буданд.

Ҳокимони шаҳрҳо низ намехостанд, ки ба рӯхониён тобеъ бошанд. Дехқонон ва камбағалони шаҳр муқобили калисо баромада, инчунин барои заиф гардондани зулми феодалӣ мубориза мебуданд.

ЯН ГУС. Дар нбтидон асри XV дар яке аз калисоҳои на он қадар калони шаҳри Прага мардуми зиёд чамъ омада, суҳанронии профессори Донишгоҳи Прага Ян Гусро гӯш мекарданд. Ӯ мансабдорони калисои Римро барои мансабфурушӣ ва ҳиллаю найрангашон танқид мекард.

Ян Гус баъд аз танқиди рӯхониён ислоҳоти калисоро талаб кард. Аз калисою ускуфон ва дайрҳо қашида гирифтани сарват ва заминҳоро тақозо намуд. Дар Чехия бояд калисо на ба Папа, балки ба корол тобеъ бошад. Ба андешаи Ян Гус ба муқобили Папа бояд қувва истифода бурд. Ӯ талаб кард, ки пардохти маблағ барои расму оинҳо бекор карда шавад. Худшиносин мардуми чех бояд дар заминаи таълими забони модарӣ сурат гирад. Ян Гус грамматикаи забони чехиро шахсан кор карда баромад.

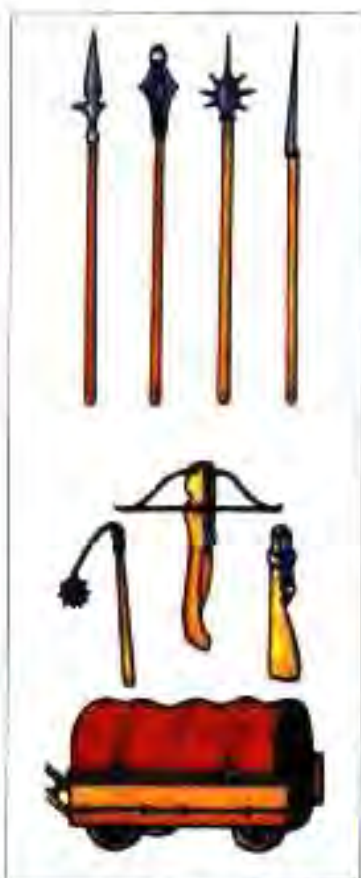
Ян Гус ватану халқи худро аз самими дил дӯст медошт. Ӯ ба мардуми чех мурочиат карда мегуфт, ки чехҳо бояд сарвар бошанд, на аз қафои фарансавихою немисҳо раванд. Ян Гус ҳаё-

*Расми 168.
Низиони Чехия.*

Расми 169. Ян Гус дар маҷлиси суд.

Расми 170. Аслиха ва аробаи гусиён,

ти кашшоқонаи деҳқононро ноадолатӣ мешуморид. Ускуфони Прага Ян Гусро барои ташвиқу тарғиб аз калисо маҳрум сохт. Ян Гус Прагаро тарк карда, ду сол дар ҷануби Чехия умр ба сар бурда, дар байни деҳқонон бар зидди беадолатии калисо ва Папаи Рим баромад мекард.

Папаи Рим Ян Гусро ба анҷумани олии рӯҳониён даъват намуд, ки он дар шаҳри Констансаи ҷануби Олмон доир гардид. Император ба Ян Гус ваколатномаи муҳофизаткунандаро супорида, ба ӯ бехатариро ваъда кард, то ки ба Констанса рафта, ақидаи худро муҳофизат намояд. Вале Ян Гус ҳис кард, ки ба вай марғ таҳдид карда истодааст. Аз ин рӯ, пеш аз рафтаниаш васиятнома навишт.

Дар Констанса Гусро занҷирбанд карда, ним сол дар таҳхонаи намноку хунук нигоҳ доштанд. Баъд парвандаи ӯ ба мурофияи додгоҳи калисо баррасӣ карда шуд.

Додраси калисои католикӣ Ян Гусро бидъат эълон намуда, талаб кард, ки аз ақидаҳои худ даст кашад. Ян Гус гуфт, ки: «Вичдони худро тағйир дода наметавонам. Агар аз ҳақиқат даст кашам, пас чӣ тавр ба чашмони халқ нигоҳ мекунам? Охир ман ҳақгӯию ҳақталабиро талқин менамудам!»

Соли 1415 Ян Гусро дар оташ сӯзонданд.

ҶАНҒҲОИ ГУСИЁН. Дар оташ сӯзондани Ян Гус боиси ғазабу изтироби мардуми чех гардид. Шумораи зиёди деҳқонон аз суҳанрониҳои Ян Гус илҳом гирифта, худро пайравони ӯ,

Расми 171. Лашкаркашии артиши гусиён.